

Ny vin på gamle flasker

Livet i Maribo Kloster efter reformationen

Af Kaare Rübner Jørgensen

Get thee to a nunnery
Hamlet, 3.1 (1602)

Tidligere behandlinger af livet i birgittinernes kloster i Maribo efter reformationen har været skrevet af fag- og amatørhistorikere i 1800- og første halvdel af 1900-tallet, der enten var lutheranere eller repræsentanter for den radikale historikertradition. Megen forståelse for katolsk ordensliv har de ikke haft, hvorfor disse behandlinger er præget af mange misforståelser og fejltolkninger. I det følgende analyseres og vurderes de ændringer, der fra tid til anden af kongen blev beordret indført i klostret, på basis af de direktiver, St. Birgitta havde foreskrevet for nonnernes liv i sin ordensregel. Der foretages også sammenligninger med forholdene i andre lande, primært med forholdene i St Birgittas klostre, men også med klosterliv i almindelighed. Det sker for at bevare spørgsmålet om kontinuitet og diskontinuitet i Maribo Kloster.

Forkortelser: APD: *Acta Pontificum Danicum. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316-1536*, III, IV, VIII, udg. af A. Krarup og J. Lindbæk, København, 1908, 1910, 1943.

DAA: *Danmarks Adels Aarbog*, 1-94, udg. H.R. Hiort-Lorenzen, A. Thiset m.fl., Kjøbenhavn, 1884-1996.

DKR: *Danske Kanceliregistranter 1535-1550*, udg. K. Erslev og W. Møllerup, Kjøbenhavn, 1881-1882.

Fundats 1572: Corpus Constitutionum Daniae. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558-1660, I, udg. V.A. Secher, Kjøbenhavn, 1887-1888, s. 506-512.

Fundats 1596: Corpus Constitutionum Daniae. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558-1660, III, udg. V.A. Secher, Kjøbenhavn, 1891-1894, s. 11-21.

KBB: *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1623*, udg. C.F. Bricka og L. Laursen, 1-15, Kjøbenhavn, 1885-1922.

KO: *Kirkeordinansen 1537/1539*, udg. af M. Schwarz Lausten, København, 1989.

MG: *Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre*, II-III, udg. E. Marquard, København, 1936-1941.

Regula: Sancta Birgitta, Opera Minora, 1: *Regula Salvatoris*, udg. S. Eklund. (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet. 2. ser., Latinska skrifter, VIII:1), Lund, 1975. En svensk oversættelse findes i *Den heliga Birgittas Himmelska Uppenbarelser*, ved Tryggve Lundén, IV, Malmö 1959, s. 13-40.

Indledning og problemstilling

Klosterliv kan ikke bekræftes af Bibelen. Munkenes og nonnernes liv er imod Den hellige Skrift. Deres ceremonier er selvopdagede og Gud vederstyggelige, fordi de ved at benægte Christi fortjenester er udtryk for en falsk tro på, at mennesker kan retfærdiggøre sig selv i Guds øjne. Deres klosterløfter er menneskeskabte, en krænkelse af kærlighedsbuddet og imod det kristne menneskes frihed. De kan ikke være bindende.

Klare, protestantiske udsagn, formuleret af reformatorerne på herredagen i København i sommeren 1530.¹ Seks år og en borgerkrig senere blev de den danske konges og regerings holdning til klostervæsen, munke og nonner.² I praksis var de civile myndigheder dog her som over for flere andre katolske traditioner ikke fanatiske i deres bestræbelser for at få afskaffet, hvad de mente var ugudelige levn fra katolicismens tid. Kong Christian III var nok en from og hengiven lutheraner, men dog samtidig tilstrækkelig klog til at indse, at ingen skiftede religion i løbet af en nat. Han ønskede absolut ingen martyrer. Og det fik han heller ikke. Det var ikke i Danmark, man kunne indsnuse ”den i reformationshistorien altid så pikante aroma af brændt kød.”³

Bortset fra de huse, som tilhørte tiggerbrødrene (franciskanerne, dominikanerne og karmeliterne), fik klostrene lov til at bestå, nu som kongelige besiddelser. Normalt blev de bortforlenet til verdslige adelsmænd, som undertiden kunne være en af de afsatte katolske biskopper eller sågar klostrets egen tidligere abbed. Modtagerne skulle så sørge for de tilbageværende munkes eller nonners underhold.⁴ Med forbuddet mod at optage nye ordensmedlemmer blev deres antal naturligvis med årene mindre og mindre. I almindelighed så kongen og hans regering på klostrene med praktiske øjne: kunne bygningerne anvendes, eventuelt efter ombygning, som slot eller borg, eller var deres jordtilliggende egnet til jagt, blev beboere flyttet til et andet kloster. Det samme kunne ske, når munkenes eller nonnernes antal var blevet reduceret til tre eller fire, men normalt blev landklostrene ikke lukket, før den sidste munk eller nonne var død.

1. N.-K. Andersen: *Confessio Hafniensis*. Den københavnske Bekendelse af 1530, København, 1954, s. 21-22, 222-237.

2. KO, 139-140, s. 237-238.

3. T. Dahlerup: ”Den danske reformation i dens samfundsmæssige placering”, *Reformationsperspektiver* (Acta Jutlandica, LXII:3, Teologisk serie, 14), Aarhus, 1987, s. 65.

4. Et eksempel på et sådant forleningsbrev findes i DKR 395: Jørgen Lykkes overtagelse af Mariager kloster 1548.

To undtagelser var birgittinernes klostre i Maribo og Mariager, for de fortsatte med at modtage adelsdøtre som nonner efter reformationen. I 1562 indsendte adelen endog en anmodning til Frederik II om oprettelsen af mindst to nye nonneklostre i Jylland, for skete det ikke, kunne man frygte, at den blev tvunget til at bortgifte sine døtre til mænd af uadelig herkomst! Dette argumentet må dog ikke have virket overbevisende, for kongen afviste at oprette de ønskede klostre.⁵ Efter hans mening måtte de to birgittinske klostre være nok. Ved vi ikke meget om Mariager i Østjylland, som blev lukket ved den sidste nonnes død i 1588,⁶ er vor viden om livet i Maribo trods tabet af klostrets arkiv til gengæld forholdsvis stor. Her indtrådte Mette Lykke og Anne Rosenkrantz som de sidste nonner i det tidlige forår 1620, blot ti måneder før Christian IV besluttede at lukke klostret.⁷

Nu kan det vel diskuteres, om det er rimeligt at kalde kvinderne i klostret for nonner efter 1536. Før reformationen havde der boet to grupper af kvinder inden for Maribo klostermure. Den ene gruppe havde været de egentlige søstre. De havde aflagt ordensløfter og levet i streng klausur, dvs. lukket inde i nonnernes afspærrede del af klostret. Den anden gruppe havde bestået af enlige, ofte ældre kvinder, af hvilke de fleste havde været enker. De havde boet uden for klausuren som betalende pensionærer eller permanente gæster og havde ikke været en del af det egentlige klostर्सamfund. Efter reformationen smeltede de to grupper sam-

5. E. Pontoppidan: *Annales Ecclesiae Danicae*, III, Copenhagen, 1747, s. 383. – Argumentet kendes også fra andre lande, fx skrev seks lutherske adelsmænd til hertugen af Braunschweig, da han overvejede at lukke klostrene i sit land: "Hvad skal der ske med vore søstres og slægtninges ære og vor egen anseelse, hvis de er tvunget til at ægte frafaldne munke, skomagere og skræddere", M.E. Wiesner: *Women and Gender in Early Modern Europe*, Cambridge, 1993, s. 194.

6. H. Dahlerup: *Mariager Kloster og Bys Historie*, København, 1882, s. 26. Klostret var forlenet til verdslige adelsmænd, så derfor er kun en enkelt optagelse kendt. Den fandt sted i 1576, da Frederik II beordrede lensmanden om at modtage Anne Hansdatter, *Danske Magazin*, VI, 1752, s. 173. – Om Mariagers historie før reformationen, se P. Sloth Carlsen: *Mariager kloster, Birgittinerordenen og bygningshistorien*, Randers, 1983, og K. Rübner Jørgensen: "Mariager klostर्स oprettelse og etablering (til ca 1490)", *Birgitta, hendes værk og hendes klostre i Norden*, udg. T. Nyberg, Odense, 1991, s. 231-279.

7. KBB 1616-1620, 792, 954; A. Kall Rasmussen: *Historisk-topographiske Efterretninger om Musse Herred paa Laaland*, 1: Maribo Sogn. (Laaland og Falster, topographisk beskrevne af J.H. Larsen, 2:1). København, 1886, s. 207-208. – Andre behandlinger af klostrets historie: C. Neergaard: "Grundlæggelsen af Maribo Kloster". *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, II:5, 1890, 267-288, G. Knudsen: "Fra Maribo Klosters Nedlæggelse". *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, VIII, 1920, s. 52-61, og C.C. Haugner: *Maribos Historie*, 1, Maribo, 1937, s. 18-77.

men. Kancelliet skelnede ikke længere mellem nonner og pensionærer, for alle havde nu de samme rettigheder og den samme forpligtelse til at leve efter de regler, der gjaldt for klostrets oprindelige kvindelige beboere.⁸ *Klosterjomfruer* eller søstre blev de kaldt på dansk, *moniales* (nonner) på latin. Derfor vil de blive kaldt nonner i det følgende – uanset om de bekendte sig til katolicisme eller lutheranisme eller havde en religion, der var lidt af det ene og lidt af det andet.

Men hvilket liv levede kvinderne så i Maribo Kloster efter reformationen? Var det en ny Herrens vingård, som blev plantet i 1536, og en ny vin, som blev drukket, eller var det stadig de gamle birgittinske flasker med ”deres søde og liflige vin”, som blev trukket op? Umiddelbart skulle man tro det første, for levede nonnerne før 1536 efter den birgittinske *Regula Salvatoris* (Vor Frelzers regel), var det den i 1537/1539 udstedte *Kirkeordinans*, suppleret med senere kongelige forordninger, fundatser og breve, der afstak rammerne for deres liv efter reformationen. Virkeligheden var imidlertid langt fra så enkel. Heller ikke nonnerne i Maribo skiftede religion i løbet af én nat. Ligesom i moderklostret Vadstena fortsatte de med at leve, som de altid havde gjort.⁹ I hvert fald indtil de strengt blev pålagt at ændre adfærd. I det følgende vil jeg analysere de forordninger, fundatser og breve, som fra tid til anden blev tilsendt klostrets abbedisse fra det kongelige kancelli samt andre breve fra perioden for at besvare spørgsmålet om ny og gammel vin, om kontinuitet og diskontinuitet i Maribo Kloster.¹⁰

8. Jvf. Kongens brev til abbedissen om fru Lene Gøyes optagelse 1582: ”hun skal optages som søster og have underhold som de andre søstre, så længe hun underkaster sig klostrets skik og opfører sig tilbørligt”, KBB 1580-1583, 555; Kall Rasmussen 1886, s. 185.

9. Om Vadstena, se H. Cnattingius: ”Vadstena klostrets sista tid”, *Annales Academiae Regiae Scientiarum Upsaliensis. Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala Årsbok*, 13/1969. Stockholm, 1970, s. 40-102; A. Hårdelin: ”Das Schicksal des Mutterklosters Vadstena im 16. Jahrhundert”, *Der Birgittenorden in der Frühen Neuzeit*, udg. Wilhelm Liebhart, Frankfurt/M., 1998, s. 37-62. – Hvorfra Haugner, 1937, s. 43, der følges af *Danmarks Kirker*, VIII: Maribo Amt, 1, udg. O. Norn og Aa. Roussell, København, 1948, s. 30, har oplysningen, at den sidste katolske nonne i Maribo, dvs. nonne indtrådte før reformationen, døde i 1584, er ukendt, men formentlig er der tale om en forveksling med Margrethe Juul, der døde 1584 i Mariager kloster, cf. *Danske Magazin*, VI, 1752, s. 265.

10. Traditionelt har katolske og lutherske historikere set reformationen 1536 som et skel mellem to markant adskilte perioder, men allerede fra 1960'ernes begyndelse kom der undersøgelser, der på flere områder viste en kontinuitet, se fx J. Gallén: ”Reformationen i Norden – brytning eller kontinuitet. Några synspunkter”, *Lumen*, 4, 1960, s. 196-208, Dahlerup 1987, s. 65-79 samt bidragene i C.-G. Andrén: *Reformationen i Norden. Kontinuitet och förnyelse* (Skrifter utg. av Nordiskt Institut för kyrkohistorisk forskning, 3), Lund, 1973. Indførelsen af en luthersk kirkeordning med dens særegne religiøse skikke og andagtsformer var derfor en længerevarende proces.

Fra et munke- og nonnekloster til et nonnekloster

For den hellige Birgitta var det altafgørende monastiske princip ideen om et dobbeltkloster, dvs. kombinationen af et mandligt og kvindeligt klostresamfund inden for samme bygningskompleks.¹¹ Det havde hun og ordenen haft overmåde svært ved at få accepteret af de kirkelige myndigheder, men efter et længerevarende pres fra det nordiske unionskongepar, den engelske konge og den tyske kejser var det lykkedes at få pave Eugenius IV til at godkende princippet i 1435.¹² Efter reformationen fortsatte Maribo som et sådant dobbelt kloster. Franciskanerbroderen Vincent Kampe, der var titulærbiskop af Garðar (Grønland), og et ukendt antal andre tiggerbrødre fra andre klostre blev desuden flyttet til Maribo i efteråret 1536.¹³ Selv om klostret 7. juni 1532 havde fået pavelig tilladelse til – om end kun i tre år – at modtage munke og nonner af andre ordener, herunder tiggerbrødre,¹⁴ synes disse ikke at være indtrådt i St. Birgittas orden, men blot at have fået deres op- og underhold i Maribo betalt af klostret; nøjagtig som to udtjente lutherske præster senere fik det i 1576.¹⁵ Superintendenten, dvs. den lutherske biskop, Jørgen Jensen Sadolin i Odense, der var klostrets tilsynsmand, var dog langt fra begejstret for at have disse ”asylmunke”, som han kaldte dem, boende i Maribo, for de ville efter hans mening blot styrke den katolske tro hos nonnerne.¹⁶ Op i årene som de formentlig var, har deres ophold dog næppe været af længere varighed.¹⁷

11. Cf. T. Nyberg: ”Den helige Birgitta och klostertanken”, *Birgitta klostergrundarskan. Verket och dess aktualitet*, utg. E. Segelberg og P. Hansson, Kumla, 1974, s. 43-60; ”Kvinder og mænd i birgittinerordenen: en middelalderlig tolkning af opgavefordeling og æresfortrin”, *Middelalder, metode og medier. Festskrift til Niels Skyum-Nielsen på 60-årsdagen den 17. oktober 1981*, udg. K. Fledelius m.fl., København 1981, s. 195-220, begge genoptrykt i samme, *Birgittinsk festgåva*, Uppsala, 1991, s. 69-89 og 146-178.

12. APD III, 1908, nr. 1742, cf. J.E. Olesen: ”Kongemagt, birgittinere og Kalmarunionen”, *Birgitta, hendes værk og hendes klostre i Norden*, udg. T. Nyberg, Odense, 1991, s. 181-182.

13. *Scriptores minores historiae Danicae medii aevi*, II, udg. M.Cl. Gertz, København, 1922, 307, cf. Kall Rasmussen 1886, 143; H.F. Rørdam: ”Mester Jørgen Jensen Sadolin, Fyens Stifts Reformator og første evangeliske Biskop”, *Samlinger til Fyens Historie og Topographie*, 4, Odense, 1867, 133, B. Kornerup: ”Luthersk Nyorden”, *Den danske kirkes historie*, 4, udg. H. Koch, København, 1959, s. 46.

14. APD VII, 1943, nr. 6464.

15. Om disse, se H.F. Rørdam: ”Bidrag til den danske Reformationshistorie: Om Reformationen af Herreklostrene i Kongeriget Danmark”, *Nye Kirkehistoriske Samlinger*, 2, 1860-1862, 765, og samme, *Danske Kirkelove*, II, Kjøbenhavn, 1889, s. 270.

16. Rørdam 1867, s. 133-134.

17. Cf. KO 1989, s. 192-193: ”Ingen tiggermunke må opholde sig i vore riger efter denne dag ... Men de, som er gamle og skrøbelige og ikke egnede til noget embede i kirken, må blive i klostret, hvor de må få deres føde for Guds skyld.”

Uden nye optagelser af mænd døde munkesamfundet efterhånden ud. I 1547 hører vi stadig om søstrenes og brødrenes konventer, men i 1551 kun om søstrenes, så det dobbelte klostresamfund må have ophørt med at eksistere senest sidstnævnte år.¹⁸ Formentlig er det sket i forbindelse med kongens ordre 21. januar 1551, om at klostrets *confessor* Mathias (Mads) skulle overflyttes til Sorø Kloster.¹⁹ Herefter var Maribo udelukkende et kloster for adelige kvinder.²⁰

Efter 1536 blev klostret og dets omfattende jordtilliggende fortsat styret af en abbedisse, valgt af nonnerne, ikke som tilfældet var andre steder af en kongeligt udpeget lensmand.²¹ Hvordan hun blev valgt, vides ikke, men i birgittinerklostret Syon i England foregik valget tre dage efter abbedissens død. Priorinden foreslog et navn, og hvis alle stemte på det, sagde man, at valget var foretaget af Helligånden; hvis det ikke var tilfældet, blev andre navne foreslået, og så stemtes der indtil et af dem havde opnået flertallet af stemmerne. Valget var dog ikke gyldigt, før det var blevet bekræftet af den lokale biskop.²² I Maribo var det ikke superintendenten i Odense, men kongen, som efter reformationen bekræftede abbedissen i hendes embede. Bortset fra at hun ikke uden tilladelse kunne sælge eller bortforpagte de gårde, der lå til klostret, var hendes magt ubegrænset – i hvert fald i teorien. Alle abbedisser efter 1520 er kendt.

18. Kall Rasmussen 1886, s. 155-156. – I Vadstena forlod de sidste munke klostret i 1550, i Mariager uddøde de mellem 1554 og 1559 og i Nådendal (Naantali, Finland) omkring 1560, C. Silfverstolpe: "Vadstena klostres uppbörds- och utgiftsbok, 1539-1570", *Antiqvarisk Tidskrift för Sverige*, 16, 1895-1898, s. 197, Cnattingius 1969, s. 46-47, Dahlerup 1882, s. 24; B. Klockars: *I Nådens dal. Klosterfolk och andra c. 1440-1590* (Skrifter utg. av Svenska Litteratursällskapet i Finland, 486), Helsingfors, 1979, s. 188.

19. Rørdam 1860-1862, s. 759, 1883, s. 305-306, KBB 1551-1555, s. 5-6, Kall Rasmussen 1886, 136-137. I birgittinske klostre kaldtes lederen af munkesamfundet *generalconfessor*, men om der var nogle munke at lede i 1551, er ukendt. Titlen kan derfor blot dække over, at han var nonnernes *confessor* (skriftefader).

20. Bekræftet af kgl. forordning 1. oktober 1556, Rørdam 1883, 497, KBB 1556-1560, 45-46, Kall Rasmussen 1886, 158.

21. I forbindelse med at kirken fik nyt orgel i 1601 og ny prædikestol i 1606, omtales Henrik Lykke som klosterforstander, men hvad det betød, er usikkert, Kall Rasmussen 1886, s. 203, *Danmarks Kirker*, 1948, s. 67. Det at cancelliets breve om optagelse af kvinder fra 20. juli 1603 til 30. oktober 1612 var rettet til ham eller hans efterfølger Joachim Bülow og ikke som tidligere og senere til abbedissen, skal dog næppe, som Haugner 1937, s. 76, mener, ses som udtryk for, at kongen ikke havde tillid til den i 1602 valgte abbedisse Margrethe Hardenberg, for 29. juni 1603 havde hun fra cancelliet fået besked om at optage en kvinde, KBB 1603-1608, s. 47, 66, 727; 1609-1615, s. 44, 154, 549.

22. L. Eckenstein: *Woman under Monasticism: Chapters on Saint-Lore and Convent Life Between A.D. 500 and A.D. 1500*, New York, 1963, s. 388.

Som i den katolske tid kom de fra samfundets top: Anne Hardenberg, omtalt 1520-1535,²³ Birgitte Brahe, omtalt 1538-1546,²⁴ Margrethe Jensdatter, bekræftet af kongen 12. juli 1547,²⁵ Mette Marsvin, bekræftet 10. juli 1551, død 1565,²⁶ Margrethe Urne, nævnt 1565, død 9. august 1582,²⁷ Sophie Gyldenstjerne, valgt 1582, afsat 5. august 1596,²⁸ Margrethe Norby, bekræftet 18. september 1596, død 6. februar 1602,²⁹ Else Huitfeldt, bekræftet 14. marts 1602, død 29. november s.å.,³⁰ og Margrethe Hardenberg, valgt 1602.³¹ Mens de første syv havde været nonner i mange år inden deres valg (mellem 18 og 34), havde de sidste to kun levet i Maribo i henholdsvis 4½ og 3 år, da de blev valgt til klostrets forstanderinde. Valget af den uerfarne Else Huitfeldt må vel tilskrives hendes slægtskab med kansleren Arild Huitfeldt. Desuden var det først med valget af Margrethe Urne i 1564, at en nonne indtrådte efter reformationen blev dets leder.

Hvor mange kvinder, disse abbedisser styrede, er ukendt. Oprindeligt havde Birgitta foreskrevet, at der skulle være 60 nonner i hendes kloster.³² I slutningen af 1400-tallet synes Maribo da også nogenlunde at have haft dette antal,³³ men om der boede lige så mange efter reformationen, er nok temmelig tvivlsomt. Ved klostrets nedlæggelse i 1621 vides

23. DAA 1897, s. 17.

24. DAA 1888, s. 102; 1950, s. 11.

25. DAA 1897, s. 25; Kall Rasmussen 1886, s. 155. – Haugner 1937, s. 51, identificerer hende, der i øvrigt er omtalt som priorinde i 1568, fejlagtigt med Mette Marsvin, cf. MG, III, 1941, s. 291.

26. DAA 1904, s. 276; KBB 1551-1555, s. 41; Kall Rasmussen 1886, s. 155-156.

27. DAA 1904, s. 492; KBB 1561-1565, s. 611, Kall Rasmussen 1886, s. 170; *Danmarks Kirker*, 1948, s. 74.

28. DAA 1926, s. 24; Kall Rasmussen 1886, s. 185 note.

29. DAA 1906, s. 321, Kall Rasmussen 1886, s. 200, 203, P.H. Resen († 1688), *Atlas Danicus*, V, udg. H. Hertig, Odense, 1987, s. 83.

30. DAA 1887, s. 220, Kall Rasmussen 1886, s. 203, Resen 1987, s. 83.

31. DAA 1897, s. 188. – Resen 1987, s. 83-84, nævner, at Margrethe Hardenberg, som han også kalder Margrethe Jensdatter, levede til 1550, at Mette Marsvin var abbedisse til 1553, og at Margrethe Urne og Sophie Gyldenstjerne døde henholdsvis 1604 og 1601. Alle disse oplysninger er urigtige. I DKR 1881-1882, s. 7, findes en kvittering fra 1535 for betaling af 1000 mark, udstedt til Karen Eriksdatter (Rosenkrantz), abbedisse i Maribo, men skriveren har forvekslet Mariager med Maribo, cf. DAA 1985-1987, s. 686.

32. *Regula*, X, § 150. Birgittas regel findes i flere varianter. Her som senere henvises til den såkaldte □-tekst fra 1378.

33. Den eneste oplysning, vi har om antallet af nonner i Maribo før 1536, findes i akterne fra generalkapitlet i Gnadenberg 1487: 55 søstre og 4 køkkensøstre, T. Nyberg: *Dokumente und Untersuchungen zur inneren Geschichte der drei Birgittinenklöster Bayerns, 1420-1570*. (Quellen und Erörterungen zur Bayerischen Geschichte, Neue Folge, 26.2). München, 1974, nr. 230.

abbedissen og ni nonner at have fået tildelt underhold andetsteds af kongen, men da det kun var dem, der var fattige og frændeløse, som havde ret til kongelig forsørgelse, kan deres antal godt have været en anelse højere.³⁴

Ved vi ikke, hvor mange nonner der var i klostret, ved vi til gengæld, at de, der levede bag dets mure i perioden 1520-1621, kom fra adelige familier som Basse, Bild, Bille, Brahe, Brand, Baad, Falster, Friis, Galde, Grubendal, Gyldenstjerne, Gøye, Hack, Hardenberg, Heidenstrup, Huitfeldt, Juel, Kaas, Lange, Lindenow, Lykke, Marsvin, Norby/Nørby, Oxe, Parsberg, Pogwisch, Pors, Pøiske, Rosenkrantz, Rønnow, Sandberg, Sehested, Skinkel, Thott, Urne, Valkendorf og Venstermand. Selv om nye slægter var kommet til og andre var forsvundet, var det vid udstrækning fra de samme familier, klostret havde rekrutteret sine nonner før 1536. Og som dengang havde de ofte en søster, en kusine, en tante eller en anden kvindelig slægtning i klostret. Så både med hensyn til valg af leder og social og familiemæssig rekruttering var der en klar kontinuitet fra den katolske til den lutherske tid.

Optagelsen af nye nonner

Den hellige Birgitta havde bestemt, at ingen kunne aflægge løfter og indtræde i hendes klostre før sit attende år.³⁵ Paven kunne dog finde på at dispensere fra denne regel, således som Sixtus IV gjorde i 1479, da han gav Maribo og Mariager tilladelse til at optage piger ned til en alder af ni år for at undgå, at de skulle blive forført, defloreret eller stræbe efter et ægteskab. De skulle dog først aflægge løfter, når de var blevet tolv.³⁶ Ud af de næsten 70 nonner, hvis navn er kendt i Maribo efter reformationen, er et fødselsår kun kendt eller kan beregnes for et fåtal, men i det mindste var tre 11, en omkring 15 og to 19-20 år, da de indtrådte i klostret. En anden var en ugift kvinde på 40. Desuden var fem enker og en fraskilt eller havde forladt sin mand. Den sidste var Margrethe Norby, som blev nonne 1564 – otte år før sin mands død.³⁷ Da nonnerne valgte hende til klostrets forstanderinde i 1596, så de bort fra Birgittas formaning om, at abbedissen skulle være jomfru.³⁸

34. Cf. Kall Rasmussen 1886, s. 209. - I Vadstena var der 11 nonner tilbage ved klostrets nedlæggelse i 1595, Cnattingius 1969, s. 97.

35. *Regula*, XIX, § 231.

36. APD IV, 1910, nr. 2723.

37. DAA 1906, 321.

38. *Den heliga Birgittas Reuelaciones extrauagantes*, utg. L. Hollman (Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-sällskapet, ser. 2, Latinska skrifter, 5), Uppsala, 1956, s. 131, XXI.

I årene umiddelbart efter 1536 kunne der vel undertiden stadig ligge et birgittinsk engagement eller et religiøst motiv bag en kvindes optagelse i klostret, men det er et åbent spørgsmål, om det også var tilfældet i anden halvdel af århundredet.³⁹ I 1585 ønskede Cæcilie Gyntersberg i hvert fald at indtræde på grund af sin svagelighed.⁴⁰ Fem år senere var det hendes søster Sophie, der anmodede regentskabet for den umyndige Christian IV om livsunderhold, for at hun ikke i sin hjertesorg efter hennertelsen af sin mand, fribytteren Mogens Heinesen, skulle lide større sorg og elendighed. Da hendes hu stod til at leve ”i enlighed” og at tjene Gud, ønskede regentskabet hende placeret i Maribo.⁴¹ Det skete dog ikke, for da hun det følgende år blev forlenet med kronens korntiende af sønene Nørre og Sønder Tranders, boede hun i Aalborg.⁴² Og søsteren Cæcilie sejlede kort efter til Norge og giftede sig.⁴³ De to søstre overvandt altså på anden vis deres dybe sorg og legemlige svagheder.

Ikke alle problemer kunne dog løses ved ægteskab eller tildeling af en forlening. Nogle måtte i kloster. I 1590 skrev Anne Sested (Sehested) til kongen, at hun i sit hus havde en broderdatter Politta boende, som efter venners og slægtninges råd ønskede at blive nonne. Årsagen var, at Gud havde givet hendes forældre mange børn, og at hendes moder nylig var død.⁴⁴ Det samme motiv må have ligget bag optagelsen af Margrethe Rønnow, Ermegaard og Sophie Gyldenstjerne i 1560’erne, af Johanne Falster i 1568, af Inger Rosenkrantz i 1589, af Anne Parsberg i 1602, af Lisbeth og Berte Skinkel i 1609 og 1612 og af Ingeborg Lange i 1618. Margrethe Rønnow var nemlig ud af en børneflokk på 11, Ermegaard og Sophie Gyldenstjerne ud af en på 22, af hvilke 12, heriblandt 7 døtre, nåede voksenalder, Inger Rosenkrantz, Anne Parsberg og Ingeborg Lange hver ud af en på 9, og Lisbeth og Berte Skinkel ud af en på 8, mens Johanne Falster havde 2 brødre og 4 søstre.⁴⁵ Desuden synes mange endvidere at have manglet en mor eller far eller begge forældre ved optagelsen. Klostret var tydeligvis et opbevaringssted for adelens overskud af

39. Om Birgittas betydning i Danmark i de sidste årtier før reformationen, se K. Rübner Jørgensen, ”Birgitta prophetans: The Use of St Birgitta’s Revelations in Early Sixteenth Century Controversies”, *Medieval Spirituality in Scandinavia and Europe. A Collection of Essays in Honour of Tore Nyberg*, udg. L. Bisgaard m.fl., Odense, 2001, s. 295-307.

40. KBB 1584-1588, s. 309-310, Kall Rasmussen 1886, s. 187.

41. KBB 1588-1592, s. 440, 499, Kall Rasmussen 1886, s. 193.

42. KBB 1588-1591, s. 634, DAA, 1941, s. 14.

43. DAA 1941, s. 15.

44. KBN 1588-1592, s. 420, 457, Kall Rasmussen 1886, s. 193.

45. DAA 1913, s. 487, 1926, s. 24-25, 1910, s. 424, 1901, s. 266, 1910, s. 443, 1916, s. 449-455, 1892, s. 128.

døtre. Heri var der dog intet nyt, for sådan havde det også været i middelalderen. De førreformatoriske nonner Inger Urne, Anne Bille, Birgitte Brahe, Birgitte Oxe og Margrethe Urne var nemlig ud af børneflokkene på henholdsvis 14, 14, 10, 8 og 7, mens forældrene til nonnerne Drude og Agnete Friis og Dorthe og Karen Sandberg havde 11 og 5 døtre.⁴⁶ Specielt for Danmark var det nu heller ikke, for overalt i Europa satte adelen og den borgerlige overklasse de døtre, der ikke kunne eller skulle bortgiftes, i kloster.⁴⁷ Selv om man naturligvis ikke kan afvise, at nogen har følt sig religiøst kaldet til et liv i klostrets afsondrethed eller ønsket at leve i et homosocialt miljø, fordi de enten følte sig tiltrukket af det samme køn eller ville undgå ægteskab, sex og børnefødsler, kunne klosterliv ikke trives uden et overskud af kvinder og mænd, som ikke havde andre muligheder.⁴⁸ Sådan var det i middelalderen, og sådan er det stadigvæk i nutidens katolske lande.

Blandt katolikker kan en kvindes indtræden i et kloster altid sminkes med religiøs makeup. Den kosmetik havde man ikke i Danmark efter reformationen, så derfor kunne kongen erklære, at formålet med klostret i Maribo var at have et velegnet sted, hvor adelen kunne placere sine døtre, enten fordi de havde for mange af dem og derfor ikke var i stand til at give dem underhold, eller fordi døtrene led af en eller anden legemlig skavank eller svagelighed.⁴⁹

I middelalderen havde abbedissen og nonnerne selv kunne bestemme, hvem de ville optage som medsøstre i klostret. Det var ikke altid tilfældet

46. DAA 1888, s. 99-103, 1985-87, s. 506-507, 1904, s. 491-492, 467-492, 1907, s. 344, 1886, s. 133, 1902, s. 448.

47. R.P.-C. Hsia: *The World of Catholic Renewal, 1540-1770*, Cambridge, 1998, s. 34. I Firenze 1552 var der således 441 ordensbrødre og 2.786 nonner ud af en befolkning på 59.000. Forskellen i de to tal skyldtes ikke kvinders større religiøsitet, men var en følge af den kraftige stigning i de beløb, over- og middelklassen måtte udrede som medgift for at få dens døtre gift, Wiesner 1993, 61. I Venezia var der i midten af 1700-tallet 50 klostre med mere end 3.000 nonner, og her levede omkring halvdelen af byens adelskvinder i et kloster. Hver gang en adelig eller borgerlig overklasse familie fik en datter, opstod spørgsmålet: *maritar* ò *monacar* (giftes eller i kloster), Mary Laven: *Virgins of Venice. Enclosed Lives and Broken Vows in the Renaissance Convent*, London 2002, s. xxii, 24, 33.

48. Da de fleste kvinder blev tvunget ind i klostrene, kan man se mange tragiske skæbner og høre mange beklagelser fra nonner, som tiggede og bad deres familier om at hente dem igen, M.L. King: *Women of the Renaissance*, Chicago, 1991, s. 86-9, og Laven 2002, passim. Fra Danmark kender vi ikke sådanne beklagelser, men kan dog se nonnen Elsebe Rud i Mariager give udtryk for sin længsel efter at tale med sin søster og beklage, at søsteren og broderen havde været i Nørrejylland uden at besøge hende i klostret, *Danske Magazin*, VI, 1752, s. 270-271.

49. *Fundats 1596*, s. 11.

efter reformationen. Nu var det ofte kongen, som gennem kancelliet gav abbedissen ordre om at optage en bestemt kvinde. Om det var en ny praksis, er svært at svare på, for også før reformationen havde det næppe været muligt at afvise en kvinde, hvis ønske om at blive nonne blev støttet af kongen eller af en anden indflydelsesrig velgører. Den første kvinde, kongen fik placeret i Maribo, var Johanne Falster i 1568. Efter hende synes der at have været en pause, men fra 1581 blev kongelige anmodninger hyppigere. I klostrets sidste fyrre år fordelte de sig således: 1581-1590: 4, 1591-1600: 6, 1601-1610: 5, 1611-1620: 6. I anmodningen for Inger Rosenkrantz 1598 hedder det, at der nu skulle være en plads ledig i klostret, og i anmodningerne for Cæcilie Gyntersberg 1585 og Anne Kaas, Ingeborg Lange og Anne Basse 1617-1618, at de skulle optages, så snart der blev plads.⁵⁰ En betingelse for at blive en del af klostersamfundet var altså, at der var ledige pladser. Heri var der dog heller intet nyt, for sådan havde det altid været. Derfor var det langtfra ualmindeligt i middelalderen, at en familie fik en datter skrevet op allerede i barnealderen med henblik på optagelse, når en af de i klostret levende nonner var afgået ved døden. En situation altså ikke ulig den, der findes i nutiden, når det for ældre mennesker drejer sig om at få plads på et af de bedre plejehjem.

Nogle af de kongelige anmodninger huede tydeligvis ikke abbedissen. Dette synes allerede at have været tilfældet med den første anmodning i 1568, for kongen havde bestemt, at Johanne Falster skulle have et skorstensskammer og derudover tilladt hende at have egen kammerpige og at gå i eget tøj.⁵¹ Stærkt fortørnet skrev den unge Sophie Gyldenstjerne til sin fader, at det kun ville skabe en atmosfære af misundelse blandt nonnerne.⁵² Man må derfor formode, at abbedissen har forsøgt at hindre optagelsen. Men hun kunne intet stille op, for 13. februar 1569 udstedte kancelliet et nyt brev, som bekræftede de givne særrettigheder til Johanne Falster.⁵³ Senere, da Sophie Gyldenstjerne selv var blevet abbedisse, forsøgte hun to gange at forhindre en optagelse. Første gang var i 1582, da kongen beordrede hende at optage enken Lene Gøye, anden gang i 1590, da formyndereskabet ønskede den lige nævnte enke Sophie Gyn-

50. KBB 1588-1592, s. 143, 1584-1588, s. 309-310, 1616-1620, s. 123, 306, 430.

51. KBB 1566-1570, s. 389, Kall Rasmussen 1886, s. 173-174.

52. MG III, 1941, s. 293. – Hvorfra Haugner 1937, s. 52, ved, at et skorstensskammer var en så stor hædersbevisning, at det kun blev tildelt ældre og respekterede nonner, er ukendt.

53. KBB 1566-1570, s. 424, Kall Rasmussen 1886, s. 174.

tersberg optaget.⁵⁴ I det første tilfælde foreslog abbedissen en anden løsning, idet hun lovede at ville betale fru Lenes underhold hvor som helst blot ikke i Maribo.⁵⁵ Skønt kongen accepterede dette forslag, der havde været ledsaget af en lille foræring, synes Lene Gøye at være indtrådt i klostret, for i 1595 modtog hun sammen med enken Margrethe Huitfeldt en kongelig ordre om at forlade det igen.⁵⁶ Så her lykkedes det altså ikke abbedissen at forhindre en optagelse. Det gjorde det til gengæld i det andet tilfældet, for Sophie Gyntersberg fik som nævnt underhold, betalt af kronen, i Jylland. Men hun havde måske slet ikke selv været interesseret i at komme til Maribo!

Fra et af Sophie Gyldenstiernes breve til sin fader i 1569 fremgår det, at der også var adskillige yngre nonner i klostret.⁵⁷ De må være blevet optaget i slutningen af 1550'erne og i 1560'erne efter forhandlinger mellem deres familier og abbedissen. Derfor er deres navne i de fleste tilfælde forblevet ukendte for os. Som i middelalderen skulle optagelsen være et resultat af kvindens eget frie valg. Men også det var teori, for i det virkelige liv var det familien, som bestemte. Det var imidlertid blot naturligt, skrev priorinden Drude Pogwisch til Mogens Gyldenstierne i august 1564, for unge piger skulle være klar over, "at en fader og en moder altid tænker på deres børns bedste."⁵⁸ Det, at det var forældrene og familien, der traf bestemmelsen om børnenes fremtid, var nu heller intet nyt, for sådan havde det været siden tidernes morgen.

Birgitta havde bestemt, at en kvinde skulle betale et vist beløb, som kunne dække udgifterne ved hendes ophold i klostret.⁵⁹ I middelalderen var den almindelige praksis derfor, at en kvindes optagelse blev ledsaget

54. Kall Rasmussen 1886, s. 185, 193, Troels-Lund, "Mogens Hejnesøn", *Historiske Fortællinger. Tider og Tanker*, København, 1910, s. 133, og efter dem. Haugner 1937, s. 61-62, 69, regner med, at abbedissen har protesteret mod optagelserne med henvisning til, at kun jomfruer havde ret til optagelse. Imidlertid findes en sådan bestemmelse hverken i forordningen 1556 eller fundatsen 1572, så det kan næppe være korrekt. Desuden ville det være imod den birgittinske tradition. I Vadstena var 16 ud af de 302 nonner, som blev optaget i perioden 1375-1545, enker, cf. C. Silfverstolpe: *Klosterfolket i Vadstena* (Skrifter och handlingar utg. genom Svenska autograf sällskapet, IV), Stockholm, 1898-1899, s. 23-72. Snarere skyldtes modviljen, at deres motiver var i modstrid med Birgittas forskrift om ikke at optage kvinder som følge af sorg eller svagelighed, *Regula*, X, § 101.

55. KBB 1580-1583, s. 569, Kall Rasmussen 1886, s. 185.

56. KBB 1593-1596, s. 510, Kall Rasmussen 1886, s. 195.

57. MG III, 1941, s. 292.

58. MG II, 1936, s. 402.

59. *Regula* XVII, § 205. Dette var i øvrigt ikke specielt for Birgittas klostre, men gjaldt for alle klostre i middelalderen. I de fleste var optagelsesgebyret endog så højt, at kun de rigeste familier havde råd til at sætte deres døtre i kloster, Wiesner, 1993, s. 61.

af en fæstegård eller to, givet som *proventa* til klostret af hendes familie.⁶⁰ Bortset fra de tilfælde, hvor kongen beordrede en optagelse, synes dette gebyr også at være blevet betalt efter reformationen.⁶¹ Skønt priorinden Drude Pogwisch i 1563 erklærede, at Mogens Gyldenstierne selv måtte bestemme, hvor meget han ville betale for sine døtres optagelse, undlod hun ikke at fortælle, at Eiler Rønnow havde givet klostret 100 daler (dvs. 300 mark) samt hver nonne 2 daler og lidt mere til abbedissen og priorinden for optagelsen af sin datter Margrethe.⁶² I det samme brev, der er skrevet med en lidt gammeldags sengotisk skrift, gav hun endvidere meddelelse om, hvad de to døtre skulle medbringe: hver en underkjortel og en overkjortel, 2 kåber, 5 alen (ca 3 m) engelsk linned eller lærred, 5 alen lærred til hovedklæde, lærred til særke, forklæder og halstørklæder, en seng med 10 par lagener, 4 store vaskefade, 2 kedler, 2 kander, en lille og en stor, 6 tinfade, ikke for store, 2 tallerkener, 2 smørfade med låg og 2 hynder. Mærkeligt nok nævner hun ikke dyner og sko. Fremdeles skulle de medbringe smukke, små tavler til deres stole i kirken og i salen, 2 stykker dvelst (en type linned eller lærred) til sengeomhæng samt en guldring. Hvad der ellers var behov for, samt hvad der skulle købes til deres "bonader" (hovedbeklædning), ville hun senere fortælle.⁶³ Det var åbenbart ikke sædvanen, at en indtrædende kvinde arvede seng, klæder og andre nødvendige ting fra en afdød nonne.⁶⁴

60. Cf. registreringen fra 1624 af klostrets besiddelser, trykt i *De ældste danske Archivregistrarer*, III, udg. T.A.Becker, København, 1865, s. 253-312. I det 16. århundrede synes denne *proventa* ofte at være betalt i kontanter, fx betalte Tyge Brahe 1509 100 mark i *proventa* for sin tante Angenete Eriksdatter Urup og 40 mark for hendes mad i klostret, V. Simonsen, *Samlinger til den fyenske Herregaard Elvedgaards Historie*, 1, Odense, 1845, s. 71. – I Vadstena var gebyret mellem 40 og 50 mark, men også 100 og 133 mark ses undertiden at være blevet betalt, Silfverstolpe, 1895-1898, s. 18, 92, 97, 101, 116, 132.

61. I 1546 forpligtede Peder Oxe sig årligt at betale 1 [skip]pund mel (159 kg), 1 [skip]pund malt (159 kg), ½ tønde smør (63 kg), 4 sider flæsk, 3 lam, 3 gæs, 20 høns, 10 læs ved og 20 mark for sin tante Birgitte Oxe's ophold, hvis hun ville love at leve stille og roligt i klostret og ikke komme i taleporten for at handle eller tale med nogen, som ikke var hendes slægtninge eller venner, Rørdam, 1860-1862, 757, Kall Rasmussen 1886, s. 153.

62. Cf. at biskop Matthias Schach under sin visitation af birgittinerklostret Altomünster i Bayern 1512 gjorde opmærksom på, at den indtrædende selv kunne bestemme, hvor meget hun ville betale som *proventa*, W. Liebhart: *Altbayerisches Klosterleben: Das Birgittenkloster Altomünster 1491-1841* (Münchener Theologische Studien, I: Historische Abteilung, 30), St. Ottilien, 1987, s. 14.

63. Rigsarkivet, Privatarxiv, 1133 (Otte Krumpen), Kall Rasmussen 1886, s. 165-166.

64. I Vadstena tilfaldt nonnens ring ved hendes død klostret, som ofte solgte den for at få en indkomst i dets vanskelige økonomiske situation, Silfverstolpe, 1895-1898, passim. – Et par nonneringe er fundet ved udgravninger i Maribo, se P. Nørlund: "En Nonnering fra Maribo Kloster", *Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog*, XXII, 1934, s. 1-5.

Ligesom i den katolske tid var der en optagelsesceremoni, som af og til kunne være ekstra højtidelig. Det var tilfældet i 1556, da den 11-årige Anne Gøye blev introduceret af de unge hertuger Magnus og Johan i overværelse af deres forældre, kong Christian III og dronning Dorothea.⁶⁵ Under ceremonien fik den nye nonne sin ring, kaldet ”fingerguld”, og blev iklædt ordensdragten. Indtil januar 1557 synes denne at have været i overensstemmelse med Birgittas forskrifter. Men i det år sendte kongen, der altså lige havde været i Maribo og set, hvordan nonnerne gik klædt, enken Anne Glob til Maribo med en ny dragt og beordrede abbedissen at lade tøj sy efter denne til nonnerne.⁶⁶ Angående sløret, hvis ”krone” havde så stærke symbolske værdier for nonnerne,⁶⁷ skrev han, at fru Anne ville informere hende om, hvordan det skulle være i fremtiden. Det har hun vel også gjort, men abbedissen og nonnerne må have ignoreret hendes instrukser, for i 1563 kunne superintendenten beklage sig over, at de stadig gik rundt med de gamle slør.⁶⁸ Herefter må vi formode, at det birgittinske slør forsvandt, og at nonnerne fra da af var klædt nogenlunde, som vi kan se abbedissen Margrethe Urne være det på hendes gravsten i Maribo kirke.

Klosterløfter blev ikke længere aflagt af nonnerne. Men trods det var de forpligtet til at leve i overensstemmelse med klostrets skik og sædvaner, så længe de opholdt sig i klostret. Hvis en mand af adelig stand ønskede at ægte en af dem, havde vedkommende ret til at forlade klostret. Denne tilladelse, som var en bevidst krænkelse af Birgittas og alle andre ordensregler, var blevet indført med Kirkeordinansen i 1537/1539 og gentaget i forordningen 1556 og i fundatserne for klostret i 1572 og 1596.⁶⁹ Et ægteskab kunne dog kun finde sted med familiens tilladelse. Hvis en nonne giftede sig mod sin families ønske, blev hun udelukket fra

65. Kall Rasmussen 1886, s. 157. Oplysning om hendes introduktion stammer fra teksten på hendes nu forsvundne epitafium i kirken.

66. KBB 1556-1560, s. 64, Kall Rasmussen 1886, s. 159-160.

67. Sløret blev holdt på plads af en ”Christi krone”, dvs. af et korslagt hvidt lærredsbånd, hvorpå der var syet fem små røde dråbeformede stykker stof, som skulle betegne Christi fem blødende sår, cf. *Regula*, III, §§ 63-64.

68. Pontoppidan, 1747, 394, § XII.

69. KO 1989, s. 139, 237, *Fundats 1572*, 511, § 20, *Fundats 1596*, 18, § 27; cf. Kall Rasmussen 1886, s. 158, 179-180, 199. - Haugner 1937, s. 46-48, 56, opfatter fejlagtigt bestemmelsen som lokkemad og ser den som et bedrag over for ”den Skare af purunge Piger, som nu førtes ind i Klostret, ikke for at forsage Verdens Glæder og vende deres resignerede, andagtsfulde Blikke mod Himlen, men for at drømme om den Bejler, der engang skulle komme og føre dem ud til Kærlighedens og Frihedens frydefulde Liv.”

denne og mistede sin arveret.⁷⁰ Kun tre nonner vides at have forladt Maribo for at blive gift,⁷¹ så derfor må så godt som alle være forblevet i klostret til deres død. Efter denne blev mindst fire dog kørt bort i kister for at blive begravet i deres familiers sognekirke.⁷²

I følge forordningen af 1. oktober 1556 havde nonnerne, hvis en "besynderlig og mærkelig" situation opstod, efter indhentet tilladelse hos abbedissen, endvidere ret til midlertidig at forlade klostret.⁷³ I fundatsen af 1572 blev dette ændret til en ret til at forlade det én gang om året for at aflægge besøg hos familie og venner. Hvis disse boede på Lolland, måtte de være væk i otte dage, hvis på Falster i fjorten og hvis i andre dele af landet i op til seks uger. De måtte ikke rejse alene, men skulle hentes og bringes af en respektabel kvindelig slægtning af moden alder.⁷⁴

Med abbedissens tilladelse havde nonnernes slægtninge og venner også ret til at besøge dem i klostret og være sammen med dem, indtil abbedissen låste dørene for natten.⁷⁵ I den katolske tid var det forbudt uvedkommende og især mænd at gå ind i klostret, så også denne ændring var en krænkelse af ordensreglen.⁷⁶ Desuden havde de dengang kun haft ret til at tale med nonnerne gennem gitteret i taleporten på søn- og festdage mellem de to tidebønner *non* og *vesper*, dvs. mellem klokken ca. tre og seks om eftermiddagen.⁷⁷ Fra 1596 synes slægtninge og venner endog at have fået ret til at overnatte en eller to nætter i klostret.⁷⁸ Det var imidler-

70. Der er ingen informationer om nonner i Maribo, som giftede sig imod deres families ønske, men Berete Munk i Ringkloster og Margrethe Sparre i Slangerup forlod deres klostre og giftede sig med uadelige i 1536. Skønt det var lovligt, tabte de bagefter begge den retssag, de havde anlagt mod deres familier for at få udbetalt deres arv, DAA 1905, s. 307-8; 1917, s. 508-509.

71. DAA 1896, s. 147, oplyser, at Eline Andersdatter Gøye, der var abbedisse i 1505-1509, ægtede kansleren Jørgen Henningsen Qvitzov (†1544). Da hendes moder døde ca 1475, forveksles hun vel med en anden af samme navn.

72. DAA 1896, s. 149, 1901, s. 448, 1904, s. 305, 1927, s. 14.

73. Kall Rasmussen 1886, s. 159. Da *Regula*, VII, § 85, forbød nonner at forlade klostret, var denne bestemmelse også en krænkelse af reglen fra middelalderen.

74. *Fundats* 1572, 510, § 14, gentaget *Fundats* 1596, 15-16, § 14; Kall Rasmussen 1886, s. 199.

75. *Fundats* 1572, 509-510, § 13, gentaget *Fundats* 1596, 15, § 11-13, Kall Rasmussen 1886, s. 179.

76. *Regula*, VI, § 81.

77. *Regula*, VII, § 84-85. Nonnen måtte endvidere kun tale med sine slægtninge og venner, hvis der var en anden nonne tilstede. Ønskede hun at se den, hun talte med, måtte hun med abbedissens tilladelse åbne gittervinduet. Det var dog mere fortjenstfuldt at lade være. – Disse bestemmelser synes dog ikke alle steder at være blevet respekteret, for en kommission måtte indskærpe dem over for abbedissen og nonnerne i Altomünster i 1534, Liebhart 1989, s. 21.

78. *Fundats* 1596, 18, § 25, cf. 15, § 13, Kall Rasmussen 1886, s. 199.

tid kun mænd og kvinder af adelen, der nød dette privilegium. Sendte de et bud, måtte han eller hun kun tale med nonnerne gennem talegitteret. Det var selvfølgelig abbedissens hverv at sørge for, at alle regler blev overholdt. Blandt dem var, at der skulle holdes ild i pibeovnen i konventstuen fra mikkelsdag (29. september) til midfaste søndag (mellem 1. marts og 4. april), ”så alle klosterjomfruerne kunne søge did om dagen eller aftenen” og derved spare på forbruget af brændsel,⁷⁹ samt at alle indgangsdøre til klostret blev holdt lukket og låst om natten. Om vinteren fra klokken fire og om sommeren fra klokken seks eftermiddag. Først næste morgen klokken seks – og det uanset årstiden – måtte de åbnes igen.⁸⁰ Så klausuren blev stadig til en vis grad opretholdt.

Begravelser i sognekirken, besøg hos familien og dennes besøg i Mariibo viser, at nonnerne selv efter deres optagelse i klostret blev betragtet som medlemmer af en familie. De var på ingen måde døde for verden. Birgittas formaninger, at de skulle vende verden ryggen og glemme deres slægt og venner,⁸¹ var imidlertid allerede blevet negligeret før reformationen. Det fremgår af breve, skrevet og sendt af nonnen Elsebe Rud, som senere blev abbedisse i Mariager, til hendes familie i årene 1527-1536.⁸²

Nonnernes religiøse liv

Det afgørende for Birgitta var selvfølgelig nonnernes gudstjenester i koret, deres andagter og meditationer over Christi lidelse og død. Kirkeordinansen 1537/1539 ændrede kun lidt herved. Den foreskrev dog ansættelsen af en luthersk præst, som kunne prædike evangeliet rent og purt og holde en luthersk messe for nonnerne.⁸³ Men at omvende dem var dog ikke så let. Den første lutherske præst var den lærde teolog Niels Palladius, der var broder til superintendenten Peder Palladius. Han kom til Mariibo fra Wittenberg i 1543 eller 1544, men gav op efter blot et år og vendte tilbage til Tyskland.⁸⁴ Efter ham synes der ikke at have været nogen luthersk præst før Hans Jepsen i 1551.⁸⁵ Nogle måneder før hans

79. *Fundats 1596*, 17, § 22.

80. *Fundats 1572*, 509, § 12; Kall Rasmussen 1886, s. 178.

81. *Regula*, VI, § 101.

82. *Danske Magazin*, VI, 1752, s. 270-275.

83. KO, 1989, s. 140, 238. – 28. februar 1538 fik klostret et tingsvidne på, at da de stiftede messer ved St. Annas alter i kirken stadig blev afholdt, havde Mogens Gøye ikke ret til at tilbagekalde det gods, hans fader havde givet til klostret for deres afholdelse, Kall Rasmussen 1886, s. 144-145.

84. Kornerup 1959, s. 46; M. Schwarz Lausten: ”Niels Palladius”, *Dansk Biografisk Leksikon*, 11, København, 1982, s. 124.

85. Rørdam, 1860-1862, s. 760-761; KBB 1551-1555, s. 72, Kall Rasmussen 1886, s. 156.

udnævnelse havde kongen som nævnt beordret klostrets *confessor* flyttet til Sorø, fordi han var en hindring i skabelsen af ”en ret kristelig skik” i klostret.⁸⁶ Men selv efter hans fjernelse, som blev ledsaget af et abbedisseskit, havde den lutherske præst problemer med nonnerne.⁸⁷ I 1563 indsendte nemlig Niels Jespersen, der som superintendent i Odense havde det kirkelige overopsyn med klostret, en lang rapport på latin om situationen i Maribo til kongen. I 34 paragraffer, som var fulde af protestantisk forargelse, beklagede han sig over nonnernes ynkværdige religiøse og sociale liv.⁸⁸

Angående religionen oplyste han, at nonnerne stadig holdt fast i deres gamle tro, gudsdyrkelse og andagter. De påkaldte og dyrkede fortsat jomfru Maria og andre helgener og brugte skamløst rosenkransen, selv om den var blevet forbudt på nationalsynoden i Antvorskov i 1546.⁸⁹ Deres kor var endvidere dekoreret med billeder af helgener og andre afguder og deres bøger fulde af legender og ugudelige bønner. De sang dagligt deres tidebønner efter mumlende at have bedt hinanden om tilgivelse for, hvad de havde gjort af ondt imod hinanden. Dette tilgivelsesritual, som var foreskrevet af Birgitta,⁹⁰ betragtede han som det rene hykleri. Det samme gjaldt deres gudstjenester, for de snakkede indbyrdes under sangen. Hvorledes dette var muligt, sagde han intet om, men måske var der nogle, der sang, og andre, der småsnakkede? Få af nonnerne var i øvrigt tilstede ved den lutherske præsts prædikener, for flertallet hævdede, at de havde andre og vigtigere ting at lave. Hørte de noget, der mishagede dem, kritiserede de højlydt præsten og forlod koret.⁹¹ Normalt

86. Rørdam, 1860-1862, s. 759; 1883, s. 305-306; KBB 1551-1555, s. 5-6; Kall Rasmussen 1886, s. 136-137.

87. Efter Hans Jepsens død bad abbedissen og priorinden på alle nonnernes vegne 20. april 1561 universitetets professorer om at hjælpe til, at Peder Kordersen kunne blive prædikant i klostret, Rørdam, 1860-1862, 761-762. S.V. Wiberg: *Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig danske Præstehistorie*, II, Odense, 1870, s. 384, registrerer ham på dette grundlag som præst i klostret, men om det er korrekt, er vel tvivlsomt. Hvem, der ellers var nonnernes præst, før Laurids Jørgensen blev sognepræst i Maribo 1565, er ukendt.

88. Pontoppidan, 1747, s. 393-397. Desværre indeholder de oversatte uddrag i J.B. Daugaard: *De danske Klostre i Middelalderen*, København, 1830, s. 322-323, og i Kall Rasmussen 1886, s. 168-170, adskillige misforståelser.

89. Cf. Rørdam, 1883, s. 251.

90. *Regula*, IV, § 68.

91. Altså puttede de ikke voks og uld i ørerne, som nonnerne gjorde i Vadstena for at undgå at høre den lutherske præsts prædikener, Cnattingius 1969, s. 47.

hørte de dog slet ikke efter, hvad han prædikede, men sad i stedet og læste i deres bøger, i *Vor Frues Tider*, *Den Helligånds Tider* og *De syv Salmer*, gamle birgittinske bønnebøger, som de endog prøvede at pådutte de unge nonner.⁹² Hver dag i fasten bad de et antal *Pater noster*'e og *Ave Maria*'er og læste i deres kapitelstue de bønner, som de ikke turde recitere offentligt. Inden deres to daglige måltider bad de ikke en ordentlig, kristelig bordbøn, og under spisningen lod de en af nonnerne læse højt af bøger, indeholdende legender og fabler, og ikke af Bibelen.

De nægtede endvidere at modtage nadveren af deres præst, og når de skriftede, sad de og fumlede med deres rosenkranse. Desuden aflagde de skriftemål i et lokale, der var sådan indrettet, at præsten ikke var i stand til at se dem. Når han så spurgte dem om deres navn, nægtede de at oplyse det. Disse forhold var dog helt i overensstemmelse med Birgittas forskrifter, for reglen foreskrev, at de skulle kunne høres, ikke ses, når de skriftede.⁹³ Videre ville de kun acceptere præstens besøg hos en døende nonne, hvis han var ledsaget af to nonner. Når en var død, tændte de efter gammel skik lys ved bålet og stående omkring den døde reciterede de *Miserere nostri Domine* (Ps. 122 [123]) og *De profundis* (Ps. 129 [130]).⁹⁴

På bededagene, dekretet af kongen, reciterede de det latinske litan, men samtidig beordrede de deres tjenestefolk og ansatte på arbejde, således at de blev forhindret i at overvære præstens gudstjeneste i kirken. På den anden side ringede de med den store klokke på Vor Frues fødselsdag (8. september) og kaldte derved hele byen og sognet sammen for at fejre den i Danmark afskaffede fest.⁹⁵

Ændringer i nonnernes religiøse liv

Nu skulle man tro, at Frederik II straks ville gribe ind. Men det gjorde han ikke. Først to år senere efter at have modtaget nye klager over nonnerne gav han dem ordre om at leve "et gudeligt og kristeligt levnet",⁹⁶

92. On disse bønnebøger, se Den heliga Birgitta och den heliga Petrus av Skänninge, *Officium parvum beate Marie Virginis*, I-II, 1976, cf. T. Nyberg: "Texter för andaktsbruk", *Vadstena klostrets bibliotek*, utg. M. Hedlund og A. Härdelin (Acta bibliothecae Regiae Universitatis Upsaliensis, XXIX), Stockholm, 1990, s. 81-82, T. Jexlev: "Anne Brahes bønnebog – Et birgittinsk håndskrift fra Maribo", *Birgitta, hendes værk og hendes klostre i Norden*, udg. Tore Nyberg, Odense, 1991, s. 323-328.

93. *Regula*, XXII, § 247.

94. Ligesom rosenkransen blev lys ved bålet betragtet som papistisk overtro og forbudt på nationalsynoden i Antvorskov 1546, Rørdam, 1883, s. 251.

95. KO 1989, s. 108, 180, bevarede kun Marias renselse (kyndelmisse, 2. februar), bebudelse (25. marts), og besøgelse (2. juli), altså de Mariafester der havde direkte relation til Jesus.

96. Rørdam, 1860-1862, s. 763-764, Kall Rasmussen 1886, s. 170-171.

og i 1570 sendte han, fordi der fortsat var ”stor uskikkelijkheid med religionen, med sang udi kirken og udi anden måde” samt ”megen uenighed mellem abbedissen og jomfruerne” sin kansler Eiler Grubbe og to andre adelsmænd til Maribo for at inspicere og udarbejde en ny skik og fundats for klostret.⁹⁷ Denne fundats blev beseglet af kongen den 17. juli 1572.⁹⁸ Fundatsen bestemte for det første, at nonnerne var forpligtet til ikke kun at lytte opmærksomt til Guds ord, men også at deres stole skulle placeres således i koret, at de var i stand til at høre det, dvs. at de skulle kunne se prædikanten.⁹⁹ Logisk ville det have været, om stolene var blevet flyttet til det gamle munkekor ved højalteret, men intet tyder på, at det skete, for i 1596 tales der stadig om, at nonnernes kor er ”over” kirken.¹⁰⁰ Formodentlig er deres stole blot blevet vendt, således at nonnerne i stedet for at sidde over for hinanden på traditionel vis nu sad med ansigtet mod prædikestolen og højalteret. Ligeledes ville det have været logisk at konfiskere deres gamle bøger, men ingen kilde fortæller, at man gjorde det.

Ni gange hver dag og nat, syv for de kanoniske tider¹⁰¹ og to for taksigelse efter middags- og aftensmad, havde nonnerne været samlet i deres kor. Nu blev antallet af tidebønner reduceret til tre - tidlig morgen, klokken ni og klokken tre - under hvilke de skulle synge tre salmer, bede den forrige søndags kollek og læse et stykke af Bibelen mellem hver salme. De salmer og hymner, de måtte synge, var *Kyrie*, *Benedictus*, *Te deum*, *Magnificat*, *Da pacem*, *Qui habitat in adiutorio altissimi* (Ps. 90 [91]), og *Beati immaculati* (Ps. 118 [119]). Der er ingen omtale af *Salve Regina*, som Birgitta ellers havde bestemt skulle synges hver lørdag efter messen.¹⁰² På trods af de latinske titler skulle salmerne synges på dansk, for nonnerne måtte ikke længere anvende det latinske sprog, hverken i deres kor, i deres konventstue eller celler. Desuden måtte de kun læse tek-

97. KBB 1566-1570, s. 63, Kall Rasmussen 1886, s. 175.

98. KBB 1571-1575, s. 145, Kall Rasmussen 1886, s. 175-180. Kongen havde dog allerede i et brev til abbedissen 19. oktober 1570 beordret de vigtigste forskrifter indført i klostret, KBB 1566-1570, s. 634-635, Kall Rasmussen 1886, s. 174-175.

99. *Fundats* 1572, 506, § 1, gentaget *Fundats* 1596, 12, § 1.

100. *Fundats* 1596, 12, § 2, Kall Rasmussen 1886, s. 196. - Først da Maribos sognekirke nedbrændte i 1596 og klosterkirken blev sognekirke, blev det gamle munkekor gjort til nonnekor, *Danmarks Kirker*, 1948, s. 29-30. I Vadstena fandt en tilsvarende flytning af nonnerne sted, da deres kirke blev sognekirke, men her skete det allerede i 1550, Hårdelin 1998, s. 49-50.

101. Af de otte tidebønner: *matutin*, *laudes*, *prim*, *ters*, *sekst*, *non*, *vesper* og *komplet* plejede i middelalderen de to første at blive læst i forlængelse af hinanden, og *prim* umiddelbart efter den daglige konventmesse.

102. *Regula*, IV, § 72.

ster og synge salmer, der fandtes i Bibelen eller i Hans Thomissøns Salmebog, trykt i 1569.¹⁰³ Alle de lige omtalte salmer og hymner var da også medtaget i denne i en dansk version.¹⁰⁴ Til trods for at sognepræsten flittigt skulle "overse", at alt foregik "uden superstition og afguderier",¹⁰⁵ lykkedes de dog nonnerne at omgå disse bestemmelser vedrørende salmer, hymner og sprog, for de fortsatte ufortrødent med deres latinske sang. Først i 1583 indgav de gennem Eiler Grubbe og Steen Brahe, der var sendt til Maribo for at bekræfte valget af Sophie Gyldenstjerne som abbedisse, en anmodning til kongen om at måtte blive fri for at skulle synge på latin. Grunden hertil var, skrev de, at mange af dem nu var så gamle og svage, at de ikke kunne deltage i gudstjenesterne, og at de andre, der ikke kunne latin, var ude af stand til at forstå, hvad det var, de sang. Dertil kom, at folk i kirken gjorde nar af deres sang. Skønt det første argument virker søgt, for nonner som Sophie Gyldenstjerne må efter næsten tyve år i klostret have været fortrolig med de latinske salmers indhold, imødekom kongen, for at Gud ikke skulle "vanæres og fortørnes ved en meningsløs mumlen", deres anmodning.¹⁰⁶ Naturligvis kan man sige, for han havde jo allerede adskillige år tidligere forbudt den latinske sang! Fra nu af må vi regne med, at brugen af latin var definitivt forbi i klostret.

Angående kirken bestemte fundatsen 1572, at der kun skulle være ét alter i kirken, ikke fjorten som bestemt af Birgitta,¹⁰⁷ og at nonnerne sammen med andre kirkegængere skulle modtage nadveren ved dette alter. Birgittas forskrifter for, hvor ofte nonnerne skulle gå til alters, som indtil da synes at have været respekteret, blev annulleret.¹⁰⁸ Af gudstjenester

103. *Fundats* 1572, 506-507, § 2, Kall Rasmussen 1886, s. 176. - I 1596 blev nonnernes tidebønner yderligere reduceret til en eller to, afhængig af, om deres bibellæsning fandt sted i forlængelse af salmesangen kl. 8, *Fundats* 1596, 12-13, §§ 2-3, Kall Rasmussen 1886, s. 196-197.

104. *Den danske Psalmebog aff Hans Thomissøn*, København, 1569, s. 3, 191, 254, 264, 303, 303, 304.

105. *Fundats* 1572, 508, § 6. I 1596 blev denne opgave overdraget abbedissen, *Fundats* 1596, 13, § 3.

106. KBB 1580-1583, 633-634, Kall Rasmussen 1886, s. 186-187. - Haugner 1937, s. 62, be-
tragter afskaffelsen af den latinske sang som en sejr for abbedissen Sophie Gyldenstjerne
over de gamle nonner, men det er næppe en rigtig tolkning.

107. *Regula*, XVIII, § 225: et højalter i munkenes kor og et i hver ende af de seks trin, der førte
op til koret. Hertil kom et alter på pulpituret bag nonnernes aflukkede kor.

108. *Fundats* 1572, 507, § 4, Kall Rasmussen 1886, s. 176-177. - *Regula*, XIV, §§ 181-182
foreskrev, at nonnerne skulle modtage nadveren skærtorsdag, påskedag, Christi himmel-
fartsdag, pinsedag, juledag og alle festdage, på hvis vigilier de fastede på vand og brød.
Desuden måtte de med deres skriftefaders tilladelse gå til alters om lørdagen.

skulle desuden kun højmessen være tilladt. Den skulle holdes hver søndag på et passende tidspunkt (mellem otte og ni om morgenen), men kun hvis der var nogen ud over præsten tilstede i kirken, hvilket var et godt luthersk princip. En tidlig morgen- og eftermiddagsprædiken på søndage og en højmesse onsdag og fredag som i andre købstadskirker var dog tilladt.¹⁰⁹

Ændringer i klostrets indretning

Med fundatsen 1572 havde Frederik II altså ikke kun ændret kirkens og korets indretning, men også reguleret antallet af tidebønner og deres indhold. Men som følge af problemer, der skal omtales senere, ønskede kongen også at ændre selve klostrets indretning. Fundatsen gentog nemlig hans ordre til abbedissen to år tidligere om, at hun skulle indrette lejligheder til nonnerne i klostret. Disse skulle bestå af en opholdsstue, et kammer og et køkken. Nonnerne skulle dog ikke bo alene, men to og to, og hver have deres egen pige og hvert par deres egen kok og et rum i kælderens til deres øl. Når lejlighederne var færdige til indflytning, skulle de trække lod, ikke om dannelsen af par, men om lejlighederne.¹¹⁰ To af de mest fundamentale klosterprincipper, den fælles sovesal og det fælles bord, var hermed definitivt opgivet. De var dog allerede ved indretningen af individuelle celler i dormitoriet (sovesalen) delvis krænkede før reformationen.¹¹¹ Det samme gjaldt det tredje princip, forbuddet mod private ting og ejendele.¹¹² Fra slutningen af 1400-tallet kan det nemlig konstateres, at nonnerne havde private ejendele i deres celler og måske også i begrænset omfang egne penge. For trods forbud modtog de ofte gaver fra deres slægtninge uden for klostret.¹¹³ Således vides Eskil Gøye i sit testamente 1505 at have givet 20 mark til abbedissen, 10 mark til hver af nonnerne Anne og Brigitte Brahe, Elsebe Friis og Margrethe Valkendorf, og en mark til hver af de øvrige nonner og til hver af munkene. Og i søsterklostret i Mariager gav Erik Ottesen Rosenkrantz († 1503) sine døtre Anne og Karen et sølvbillede af St. Anna og et guldkors.¹¹⁴ Desuden

109. *Fundats* 1572, 507-508, § 5, Kall Rasmussen 1886, s. 177.

110. Kall Rasmussen 1886, s. 174-175, 179. – Haugner 1937, s. 47, fortæller, at nonnerne indtil da havde levet to og to i de gamle celler, men det er en misforståelse.

111. Ifl. *Diarium Vadstenense*, utg. Clas Gejrot (Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia, 33), Stockholm, 1988, s. 142, § 128.3, blev individuelle celler indrettet i Vadstena i 1405, hvorfor nonnerne i Maribo må have sovet i egne celler lige fra klostrets oprettelse.

112. *Regula*, I, §§ 50-52.

113. *Regula*, XVI, §§ 194-195.

114. A. Heise: *Familien Rosenkrantz's Historie*, II, Kjøbenhavn, 1882, s. 13.

modtog Elsebe Rud i samme kloster 10 mark i 1527, 30 mark i 1530 og 30 mark i 1536 fra sin søster og fik derudover saltet laks og tørret torsk i 1530.¹¹⁵

Beslutningerne 1570-1572, som var en åbenlys krænkelse af såvel ordene som ånden i Birgittas regel, kan derfor betragtes som afslutningen på en proces, som allerede så småt var begyndt i senmiddelalderen. Men at beslutningerne måske ikke helt var efter abbedissens hoved, fremgår af, at kongen 5. november 1573 gav rigsråderne Bjørn Kaas, Eiler Grubbe og Axel Wiffert, der skulle til Maribo for at undersøge forholdene i klostret, fuldmagt til at afsætte hende, hvis hun nægtede at rette sig efter fundatsen.¹¹⁶

Nonnernes mad- og ølrationer

Traditionelt bliver man ”well dined and well wined” ved en abbeds bord. Det synes også at have været tilfældet hos nonnerne i Maribo kloster. Hvis kosten da ellers har været i overensstemmelse med de kongelige forskrifter. I 1545, da der stadig var mange nonneklostre i Danmark, havde kongen nemlig udstedt en forordning om klosterjomfruers underhold. Af brød, mel og kornprodukter skulle hver nonne årligt modtage omkring 360 kg, af kød ½ okse, 2 svin, 2 får, 6 lam, 2 gæs og 20 høns og af fisk 520 saltede sild, 160 røgede sild, 150 tørrede hvilling, 100 fladfisk og 100 kg anden saltet fisk.¹¹⁷ I sin bog om Mariager regner Hans Dahlerup med, at dette blot var en kodificering af, hvad der var blevet fortæret af nonnerne i middelalderen, heriblandt også af beboerne i Birgittas klostre.¹¹⁸ At dette skulle være korrekt, må betvivles, for i så fald har birgittinerne opgivet bestemmelserne om mad og faste i deres regel allerede før reformationen.¹¹⁹ Mængden af øl kan beregnes til 4,42 liter om dagen, hvilket var nogenlunde det samme kvantum, som besætningen på

115. *Danske Magazin*, VI, 1765, s. 272-275. I et takkebrev bad hun endvidere om at få tilsendt urter, peber, safran og voks. Man kan spekulere på, hvad hun og de andre nonner skulle med penge, men de har formodentlig haft lov til at bestille de varer, de manglede, hos klostrets tjenestefolk, som så mod betaling leverede det ønskede til nonnerne på drejeskiven under talemåttet.

116. KBB 1571-1575, s. 248, Kall Rasmussen 1886, s. 181-182.

117. Rørdam, 1883, s. 233-235. Omregningen til moderne mål er baseret på S. Aakjær: *Maal og Vægt* (Nordisk Kultur, 30), Stockholm, Oslo, København, 1936, s. 175-282. – De fastsatte mængder var dog næppe til én person, for kongen synes stiltiende at have forudsat, at hendes tjenestepige også skulle forsørges af disse madrationer.

118. Dahlerup, 1882, s. 22.

119. *Regula*, VIII, §§ 88-95, indeholder bestemmelser for de forskellige former for faste: nogle dage på fisk og mælkeprodukter, andre på vand og brød. I alt synes der ifl. reglen at have været omkring 240 kødløse dage om året.

de kongelige orlogsskibe fik i 1536.¹²⁰ Det svarer til 13 1/3 flaske Carlsberg om dagen. I kubikindhold, ikke i alkoholstyrke. Det var let øl med en styrke på 2,5 til 3% vol.

Der må imidlertid også have været stærkere øl i klostret. Det fremgår af superintendentens allerede omtalte klage fra 1563, for heri fortæller han, at de unge adelsmænd, som nonnerne lod komme ind i klostret, under indflydelse af alkohol trak slørene af dem og omgikkes dem, som var de skøger. Nonnerne selv blev desuden ofte fulde. De faldt da om på gulvet og var ude af stand til at rejse sig ved egen hjælp.¹²¹ Efter sådan en information må det undre, at kongen i fundatsen ni år senere fordoblede deres ølration.¹²² Forklaringen herpå er dog, at de ud af den tildelte mængde brød, kød, fisk, grønsager, øl m.v., kaldet genant, også skulle sørge for deres kammerpige og halve kok og måske tillige for deres gæster.¹²³ Dette er også forklaringen på, hvorfor abbedissen, som havde adskillige piger og tjenere, fik tildelt en genant dobbelt så stor som de øvrige.¹²⁴

Seksuelle udskejelser

I sin klage 1563 omtaler superintendenten også seksuelle udskejelser. Åbent fortæller han, at klostrets mandlige ansatte havde sex med nonnernes piger, hvis uplettede ry abbedissen ellers skulle sørge for, hvorfor den ene efter den anden af dem blev gravid og måtte forlade klostret.¹²⁵ Om nonnerne selv er han mere diskret og forsigtig. Medlemmer af aristokratiet som de var, måtte han vogte sin mund for ikke at krænke og fornærme dem og deres familier. Bortset fra de adelsmænd, der drak med dem og behandlede dem som skøger, nævner han kun, at de unge nonner inviterede deres mandlige slægtninge og venner ind i deres celler, hvor de ved at tale med dem i timevis fremkaldte de ældre nonners mistanke om syndig opførsel.¹²⁶ Det var altså med deres slægtninge og venner,

120. *Danske Magazin*, V, 1751, 12, 355. I Vadstena drak nonnerne omkring 3 liter øl dagligt, J. Granlund, "Öl: Sverige", *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, XX, København, 1976, s. 696.

121. Pontoppidan, 1747, s. 393, 395, §§ 1, 21.

122. Mængden blev hævet fra 14 tønder (ca 1560 liter) eller 2 skippund malt og 10 skæpper humle i 1545 til 4 skippund malt og 24 skæpper humle i 1572, *Fundats 1572*, 509, § 11, Kall Rasmussen 1886, s. 178.

123. Mængden af kød, fisk, ærter, smør og salt blev også hævet med 100-150 %, *Fundats 1572*, 509, § 11, Kall Rasmussen 1886, s. 178.

124. *Fundats 1572*, 509, § 11, gentaget *Fundats 1596*, 14-14, §§ 9-10, Kall Rasmussen 1886, s. 178.

125. Pontoppidan, 1747, s. 395, § 22.

126. Pontoppidan, 1747, s. 393, § 1, s. 396, § 31.

ikke med de ansatte, han antyder, de kunne have affærer. Klassebevidste som nonnerne var, ville det også være usandsynligt, om de indlod sig med mænd af jævn og bondsk herkomst.¹²⁷ Og dog ved vi, at en uadelig mand overtalte en af dem til at stikke af med sig og ”skikke sig utilbørlig” i 1565,¹²⁸ og at Hans Jørgensen Sadolin, der var sognepræst i Flin-tinge, en landsby 20 km fra Maribo, gjorde nonnen Anne Baad med barn i 1575.¹²⁹ Men det er også, så vidt jeg kan se, alt.¹³⁰ Moderkærlighed og varme gensidige følelser mellem nonnerne eksisterede,¹³¹ men om nogle af dem skulle have været lesbiske, er ukendt.¹³² Unaturligt ville det vel ikke have været, set med nutidens øjne, men hvis det var tilfældet, har det ikke bekymret kongen, når han i 1570 og 1572 beordrede dem til at leve i parforhold. Mænd var da også farligere, så derfor havde han bestemt, at en nonne, som lod sig ”besove” af en mand, skulle mures inde i klostrets fængsel resten af sine dage og leve på vand og brød, som blev rakt hende gennem en lille åbning i muren. Men det var vel mere sagt som en advarsel end som noget, der eventuelt skulle effektueres.¹³³ Et kortere ophold i fængslet var også ifølge et kongeligt brev 1565 straffen for den, der viste

127. Cf. Sophie Gyldenstiernes kommentar til rygterne om at hun skulle have haft en affære med tyven 1568: ”Havde end den slemme udyd været i mig, da måtte jeg jo tænke på det ærlige, gode folk, jeg er kommet af”, MG III, s. 215.

128. KBB 1561-1565, s. 611, Kall Rasmussen 1886, s. 170.

129. DAA 1884, s. 39; KBB 1571-1573, s. 675, Kall Rasmussen 1886, s. 182-183. Eftersom vi læser, at hun ”har været i Maribo kloster”, er det rimeligt med Haugner 1937, s. 59, at formode, at hun har måttet forlade klostret, da det blev klart, at hun var gravid.

130. Det 16. århundredes protestantiske fordomme om nonnernes cølibatære liv kommer frem i kancelliets kopibog. Her har skriveren Jacob Reventlov indført kongens brev til ”abbedissen, jomfru Mette Marsvin” i 1559. En anden skriver har senere understreget ordet ”jomfru” og i marginen skrevet kommentaren: ”Jacob Reventlov har mus i hovedet”, dvs. han er sindssyg, KBB 1556-1560, s. 326 note 2; Kall Rasmussen 1886, s. 161 note.

131. Cf. Sophie Gyldenstiernes og abbedissens varme omtale af hinanden i deres breve til Mogens Gyldenstjerne, MG III, 1941, s. 214-223, 288-293.

132. Selv om homoseksualitet først er blevet erkendt som en seksuel orientering i 1800-tallet, var den ikke ukendt i middelalderen, fx omtaler Erasmus af Rotterdam, ”Colloquia familiaria”, *Opera Omnia*, I, Lugduni Batavorum, 1703, s. 699B-C, at nonner kunne være lesbiske. Om lesbianisme i middelalderen, se J. Murray: ”Twice Marginal and Twice Invisible: Lesbians in the Middle Ages”, *Handbook of Medieval Sexuality* (Garland Reference Library of the Humanities, 1996), udg. V.L. Bullough og J.A. Brundage, New York og London, 1996, s. 191-222.

133. *Fundats* 1572, 510, § 15, *Fundats* 1596, 16, § 15; Kall Rasmussen 1886, s. 179. Som lige nævnt synes den gravide Anne Baad at have forladt klostret, så bestemmelsen om evigt fængsel kan ikke være blevet taget i anvendelse i hendes tilfælde.

sig ulydig eller gjorde oprør mod abbedissen,¹³⁴ og for den, som kom for sent tilbage efter et besøg hos familien. Hun måtte opholde sig i ”mørkekammeret”, som fængslet blev kaldt af nonnerne, på brød og vand i lige så mange dage, som hun var kommet for sent.¹³⁵

Nonnernes sociale liv

Hverken superintendentens klage 1563 eller fundatsen 1572 skjuler, at der var uoverensstemmelser mellem nonnerne, og at abbedissen havde vanskeligheder med at opretholde ro og orden i klostret. Det fremgår også af de mange breve, kongen fra tid til anden sendte til abbedissen og nonnerne. Heller ikke må det have været nemt for abbedissen, siger Kall Rasmussen i sin bog om klostret, ”at regjere et saa talrigt Selskab af Kvinder, af enhver Alder, fra lystige, maaskee uvorne, Pigebørn til ældgamle, stive Jomfruer.”¹³⁶

Hvad der forårsagede de hyppige uoverensstemmelser, er svært at afgøre, for vi har kun cancelliets og Sophie Gyldenstiernes breve at holde os til. Umiddelbart skulle man tro, at religionen må have spillet en rolle: at de gamle har forsøgt at bevare deres katolske tro og at overholde Birgittas forskrifter vedrørende fx andagter, bønner, salmer, tavshed,¹³⁷ faste,¹³⁸ bodsøvelser¹³⁹ og døds kult,¹⁴⁰ mens de yngre, der var opdraget som lutheranere, ikke har været indstillet på at følge disse forældede, midaldrelserlige regler. Bortset fra superintendentens udsagn i 1563 om, at de

134. KBB 1561-1565, s. 611; Kall Rasmussen 1886, 171. Bestemmelsen var helt i overensstemmelse med traditionen inden for ordenen, thi biskop Matthias Schach mindede i 1512 nonnerne i Altomünster om deres lydighedsforpligtelse over for abbedissen og tillod hende i værste fald at straffe de ulydige med fængselsophold, Liebhart 1987, s. 14. Bestemmelser er udeladt i fundatserne 1572 og 1596; i den sidste hedder det blot, at den ulydige skal advares tre gange, og hvis det ikke hjælper, bortvises, *Fundats 1596*, 14, § 7.

135. *Fundats 1572*, 510, § 14; gentaget *Fundats 1596*, 16, § 14; Kall Rasmussen 1886, s. 179.

136. Kall Rasmussen 1886, s. 170.

137. *Regula*, V, § 73-78, tillader kun nonnerne at tale sammen i tre korte perioder om dagen.

138. Se note 120 ovenfor.

139. *Regula*, XV, § 185, foreskriver et kapitlemøde hver torsdag, hvor nonnerne pålægges forskellige bodsøvelser, dvs. forskellige grader af faste og piskning. Det sidste blev kaldt *disciplina* og bestod af individuel eller gensidig piskning med en svøbe, Nyberg, 1974, 80, cf. *Lexikon des Mittelalters*, III, München 1984, s. 1108-110, IV, München 1989, s. 1177 – *Fundats 1572*, 508, § 8, gentaget *Fundats 1596*, 14, § 8, taler om, at de en gang om ugen skal samles i kapitelhuset og løse de konflikter, der er mellem dem, samt forhandle om andet, hvis der er behov for det. Hvorfor fundatsen 1596 flytter dette møde til tirsdag, er ukendt.

140. *Regula*, XXIV, §§ 264-267, foreskriver, at der i klostret skal være en åben grav, som nonnerne skal samles om en gang om dagen for at tænke over døden. Abbedissen skulle stænke den med vievand og nonnerne synge salmen *De profundis* efterfulgt af en bøn.

ældre nonner ville pådutte de yngre deres "overtroiske og ugudelige" bønnebøger, er der dog intet belæg i kilderne for tilstedeværelsen af en religiøs modsætning mellem de ældre og yngre nonner. Der tales nok om de mange "ukristelige" vaner i klostret, men intet om, at nogen har forsøgt at gøre oprør imod dem. Abbedissen Margrethe Urne må da også selv have haft svært ved at leve op til de gamle normer, for med sin elskede hund og sine mange tjenestefolk levede hun som enhver anden adelig enke i slutningen af 1500-tallet.

Den egentlige årsag til den manglende harmoni synes da heller ikke at have været hverken nonnernes forskellige tro eller alder. Langt vigtigere var det, at nogle af dem havde fået tildelt privilegier af kongen. I 1568 fik som nævnt Johanne Falster, en kusine til Anne Gøye, tilladelse til at have et skorstenskammer, en kammerpige og at gå i eget tøj.¹⁴¹ Og i 1582 fik Margrethe Rønnow lov til at forlade Maribo to gange om året og at bo hos sin familie, så længe hun ville.¹⁴² Videre, i 1597 blev Else Huitfeldt og i 1600 Alhed Venstermand "forkånet for korsang", dvs. fik ret til at blive væk fra gudstjenesterne i koret.¹⁴³ Dertil kom, at nogle nonner tilhørte mere aristokratiske familier og havde en længere anerække med flere våbenskjolde end andre.¹⁴⁴ Denne deres slægtsstolthed synes konstant at have givet næring til gensidig jalousi, misundelse og modvilje. Konsekvensen var, at nonnerne ofte skændtes og overfusede hinanden med sprogets værste gloser, at de sladrede og bagtalte hinanden, og undertiden kom i direkte slagsmål – på trods af kongens gentagne ordrer om at leve i fred og enighed.

Om denne manglende harmoni var ny, eller om den også fandtes før reformationen, er svært at svare på. Umiddelbart vil man sige nej, for den var så afgjort i modstrid med Birgittas forskrifter. Omvendt skal man passe på med at romantisere middelalderlig klostervæsen og tro, at slægtsstolthed ikke fandtes blandt nonner før reformationen, og at de spændinger, der kan iagttages mellem datidens adelsslægter, ikke også kunne have eksisteret blandt disse slægters medlemmer i klostrene. Så måske var der også på det område en kontinuitet fra den katolske til den lutherske tid?

141. KBB 1566-1570, s. 389, 424, Kall Rasmussen 1886, s. 173-174.

142. KBB 1580-1583, s. 502, Kall Rasmussen 1886, s. 185.

143. KBB 1596-1602, 206, s. 491, Kall Rasmussen 1886, s. 201, 203.

144. På Anne Gøyes epitafium var der 16 våbenskjolde, på gravstenene over Ermegaard Gyldestierne, Margrethe Urne og Margrethe Norby henholdsvis 16, 8 og 16, *Danmarks Kirker*, 1948, s. 72, 74.

To eksempler på uenighed blandt nonnerne

To episoder fra 1560'ernes slutning kan illustrere den manglende harmoni. 23-årige Anne Gøye og den jævnaldrende Sophie Gyldenstierne havde begge deres kister stående i abbedissens dagligstue. Da det en morgen blev opdaget, at en tyv havde taget noget fra abbedissens og Sophie Gyldenstiernes kister, men ikke fra de to, der tilhørte Anne Gøye, blev den sidste mistænkt for tyveriet. Hvem, der først rettede mistanken mod den unge kvinde, er uklart, men måske har det været hendes "staldsøster" Sophie Gyldenstierne, for også hun og hendes søster Ermegaard synes at have været under mistanke. Hvordan det end har forholdt sig – i et samfund som Maribo kloster skal der næppe meget til, før rygter opstår og snakken går – så hidkaldte Anne Gøye sin moder Karen Valkendorf. Denne, der må have været en stærk og beslutsom dame, rejste straks med sin søn til Maribo for at rense datteren. Hun foretog undersøgelser i klostret og byen og kom hurtigt frem til, at tyven havde været en af byens håndværkere, som havde haft arbejde i klostret. Efter at have betalt de lokale myndigheder for at få ham retsforfulgt og hængt forlod hun og sønnen Maribo igen.

Men hermed var sagen ikke endt. Nogle år senere fortalte en "riddermandsmand", der besøgte klostret, nemlig de i konventstuen forsamlede adelige gæster og nonner, at tyven før sin henrettelse havde sagt, at Sophie Gyldenstierne havde taget et voksafttryk af abbedissens nøgler, så han havde kunnet kopiere dem og bryde ind i klostret om natten. Værre var imidlertid, at rygten også spredtes, at Sophie Gyldenstierne skulle have haft en affære med tyven, og at hun havde vist ham rundt i klostret og bedt ham myrde alle de gamle nonner, så hun selv kunne blive abbedisse. Hvem denne adelsmand var, vides ikke, for Sophie Gyldenstierne undlader at nævne navne. Men at der stod en kvinde i klostret bag, fremgår af følgende udsagn: "Men havde nogen af mine på noget tidspunkt gjort den gode kvinde noget, da har hun sandelig hævnnet sig på mig og fortsætter dagligt dermed; så straffe hende Gud." Er det Anne Gøye, hun hentyder til? Ja, det er det. Derfor kan man spørge, om det skulle være hendes hævn for engang selv at være blevet beskyldt for tyveriet? Eller var der tale om to unge nonners gensidige jalousi i deres ønske om at takkes abbedissen? Og drømme måske om selv engang at følge efter hende som klostrets leder? Men nu var det altså Sophie Gyldenstiernes tur til at søge hjælp hos sin familie. Hun skrev til sin gamle far og bad ham rense sig, for det var ikke "æbler og pærer", de skæmtede med, men hendes ære og anseelse, så "hvis jeg ikke er i stand til med min familie og mine venner at forsvare det gode navn Gyldenstierne som hun navnet Gøye, vil det være en stor skam".¹⁴⁵

145. MG III, 1941, s. 215-217.

Den anden episode har også Sophie Gyldenstierne som en af hovedpersonerne. En dag før jul 1568 blev hun af abbedissen bedt om at føre en nonne ved navn Gese Hack til ”mørkekammeret”. På vejen hertil blev hun angrebet af nonnen Karen Friis og nogle af sine medsøstre. Sophie Gyldenstierne råbte naturligvis op og hidkaldte derved abbedissen, priorinden og resten af nonnerne. Nu udspandt der sig et veritabelt slagsmål, under hvilket Karen Friis slog Sophie Gyldenstierne så hårdt på øret, at hendes hørelse blev alvorligt svækket. Til sidst lykkedes det Karen Friis og hendes parti at drive de andre tilbage og at befri Gese Hack fra et ydmygende fængselsophold. Som moderne hooligans styrtede de derefter triumferende ind i konventstuen, låste døren og smadrede inventaret.

Igen måtte Sophie Gyldenstierne sende et klagebrev til sin fader.¹⁴⁶ Naturligvis skrev den bekymrede 88-årige Mogens Gyldenstierne til abbedissen for at få en forklaring. I sit svar beklagede abbedissen den forfærdelige episode, som hun tilskrev onde kvinder, og forsikrede, at hans datter, som hun elskede, som var hun hendes egen, var uskyldig i enhver henseende.¹⁴⁷ Karen Friis selv appellerede til kongens repræsentant Albert Oxe på det nærliggende Aalholm Slot og sendte derudover et brev med klager over abbedissen til majestæten selv. Det var denne episode, som fik kong Frederik til at beordre sin kansler og to andre adelsmænd undersøge forholdene i klostret i 1570.

Den sidste af de to episoder vidner om eksistensen af to partier i klostret, et omkring abbedissen Margrethe Urne og et andet omkring nonnen Karen Friis, der var en slægtning til kansler Johan Friis. På trods af oplysningen om, at Karen Friis havde samlet adskillige af de yngre nonner omkring sig i misnøje med den grove kost – har abbedissen negligeret de kongelige bestemmelser om nonnernes forplejning? – og nægtet at deltage i de ugentlige fælles kapitelmøder, synes der ikke som hævdet af Kall Rasmussen og andre historikere at have været et decideret ældre og yngre parti i klostret. For det første ved vi, at de unge nonner Sophie og Ermegaard Gyldenstierne støttede abbedissen, og kan formode, at Anne Gøye gjorde det samme, eftersom også hun havde sine kister stående i hendes stue. For det andet var Karen Friis ingen årsunge. Hun havde været i opposition til adskillige abbedisser og må derfor være indtrådt engang i 1520’erne.¹⁴⁸ Ifølge Sophie Gyldenstierne var det udelukkende et spørgsmål om hvem, der skulle styre klostret, og hvem abbedissen skulle støtte sig til blandt nonnerne, kort sagt et spørgsmål om familieære

146. MG III, 1941, s. 290-293.

147. MG III, 1941, s. 220-223.

148. Cf. DAA 1886, s. 122.

og -stolthed.¹⁴⁹ Man kan derfor spekulere på, om Karen Friis' opposition ikke skulle kunne være forårsaget af et nederlag i et eller flere af abbedissevalgene i 1547, 1551 og 1565?

Som vi har set, løste de tre adelsmænd, som undersøgte beklagelserne, situationen ved at kræve klostrets indre ombygget til lejligheder og ved at tildele individuelle kokke til nonnerne. Men ellers synes de at have støttet abbedissen Margrethe Urne, for hun fik lov til at fortsætte som klostrets leder. Hvad der skete med Karen Friis, er ukendt, men formentlig er hun blevet fjernet fra klostret eller er død kort efter striden med abbedissen. Anne Gøye døde i 1576, blot 31 år gammel. På hendes i dag forsvundne epitafium i kirken skrev hendes broder Mogens Gøye lidt tvetydigt, at "hun med et ærligt og gudfrygtigt navn og rygte overvandt alle sine uvenner. Gud være hende nådig."¹⁵⁰ Det var altså ikke kun de unge Gyldenstierner, der havde fjender i klostret. Abbedissen Margrethe Urne døde i 1582. I en slægtsbog, skrevet af den lærde Sophie Brahe (+ 1643), hedder det, at hun styrede klostret kristeligt og oprigtigt som ingen abbedisse havde gjort før eller efter hende; og at Maribo Kloster da stod "udi flor".¹⁵¹ Det er afgjort et udsagn, der skal tages med et gran salt.¹⁵²

Efter Margrethe Urne blev hendes protegé Sophie Gyldenstierne abbedisse.¹⁵³ Igen bad kongen nogle rigsråder om at rejse til Maribo for at inspicere forholdene. De skulle påminde nonnerne om deres lydighedspligt, påse, at alt gik kristeligt til med sang, læsning og gudstjeneste, og fik derudover fuldmagt til at bringe de usikke, hvorom kongen havde hørt, til ophør. Det var især, at klostret ikke blev holdt tilbørligt lukket, hvorfor der skulle være fri ind- og udgang for enhver. Endvidere skulle de indskærpe over for nonnerne, at de ikke måtte søge taleporten uden abbedissens vidende og vilje, samt at ingen fik adgang til klostret uden adelspersoner, der kom for at tale med deres slægtninge.¹⁵⁴

149. Cf. hendes udtalelser: "de ville vide, hvorfor abbedissen holder så meget af mig og min søster; hun skulle holde af dem, som har slægt og venner, og som klostret kunne få hjælp og trøst af" og "Med hensyn til slægt og venner, ære og anseelse er min abbedisse med sine tilhængere lige så værdig til [at styre] klostret som de andre", MG III, 1941, s. 217, 219.

150. Resen 1987, s. 87.

151. DAA 1904, s. 492.

152. KBB 1561-1565, s. 611, 1571-1575, s. 231.

153. KBB 1580-1583, s. 568; Haugner 1937, s. 61, nævner, at hun blev enstemmigt valgt, men det ren gæt.

154. KBB 1580-1583, s. 568.

Hvis denne ordre af 13. oktober 1582 var blevet givet i et håb om at etablere harmoni mellem nonnerne og god orden i klostret, blev kongen og hans rådgivere hurtigt skuffet. For ikke alene levede Sophie Gyldenstjerne med sine hunde, som hun endog tog med sig ind i kirken, og sine tjenestepiger nøjagtig som sin forgænger, men hun synes også at have været temmelig enerådende i sin styrelse. Værre var imidlertid, at hun havde overtaget et forarmet kloster med økonomiske problemer.¹⁵⁵ Derfor forsøgte hun at skære i klostrets udgifter, men blot med det resultat at også hun fik problemer med nonnerne. I efteråret 1586 sendte kongen sine råder Sten Brahe, Hack Ulfstand og Arild Huitfeldt til Maribo for at foretage en ny vurdering af situationen i klostret. På basis af deres indberetning skrev kongen 5. januar 1587 vredt til abbedissen, at det var med ikke ringe mishag, at han så ofte havde fået underretning om, at det, som tidligere var henlagt til og af kongen hidtil bevaret til Guds ære og kristelige jomfruers underhold, som følge af deres uenighed, usamdrægtige levned, ukærlige samkvem og anden uskikkelighed snarere måtte siges at blive anvendt til Guds vanære og fortørnelse. At tolerere dette hverken kunne eller ville han længere. Derfor gav han hende besked på at reparere kirkens og klosterbygningernes tag, at renovere kaminen i konventstuen og at respektere bestemmelserne vedrørende nonnernes mad- og pøngenerationer samt pålagde på ny nonnerne at vise abbedissen den skyldige lydighed og at leve i gensidig fred og samdrægtighed. Endelig udstedte han forbud mod at holde hund i klostret.¹⁵⁶

Men han skrev forgæves! Senere i det samme år startede nemlig nonnen Johanne Falster, som mente, at de privilegier, der var givet hende af kongens fader, betød, at hun ikke var forpligtet til at adlyde abbedissen, et oprør i klostret. Kongen støttede dog abbedissen og truede den genstri-

155. Skønt der var adskillige angreb på klostrets besiddelser i 1530'erne, var tabene i virkeligheden små. I modsætning til kong Gustav i Sverige ønskede de danske konger nemlig at bevare klostrets jordtilliggende intakt. Ved nedlæggelsen i 1620 bestod det af 3 hovedgårde, 477 fæstegårde, 5 møller, noget øde land og over 100 huse, cf. Kall Rasmussen 1886, s. 13. På den anden side forsvandt ved reformationen de indkomster, der var baseret på skriftemåls- og afladsprivilegier, ligesom de penge, der kom fra pilgrimmes offergaver og adelens messerstiftelser og begravelser i kirken. Der kan næppe være tvivl om, at disse tab havde alvorlige konsekvenser for klostrets økonomi. Abbedisserne blev derfor tvungne til at pantsætte land, optage lån, anmode om reduktion eller eftergivelse af skatter og på anden vis reducere udgifterne, fx ved at undlade at foretage reparationer af kirken og klosterbygningerne. Men trods det levede nonnerne i Maribo langt mere komfortabelt end deres medsøstre i Vadstena og Nådendal. Om den økonomiske situation i disse klostre, se Silfverstolpe 1895-1896, s. 186-205, og Klockers 1979, s. 174-193.

156. KBB 1584-1588, s. 637, Kall Rasmussen 1886, s. 188-189.

dige nonne med bortvisning og tab af pension.¹⁵⁷ Samme år reducerede abbedissen også den pension, der skulle udbetales til en anden privilegeret nonne Margrethe Rønnow. Men denne klagede straks til kongen, som beordrede abbedissen til at betale hende det, hun havde ret til.¹⁵⁸ Nogle år senere, i 1595, var det abbedissen selv, der klagede til kongen over de store mængder af fødevarer, hun dagligt skulle skaffe til nonnerne og deres gæster, og bad om tilladelse til at sende enkerne Lene Gøye og Margrethe Huitfeldt bort, for de havde egen formue og kunne forsørge sig selv. I første omgang imødekom kongens hendes anmodning, men da de to nonner appellerede, ændrede han mening og beordrede abbedissen om fortsat at give dem ophold, mad og pension i klostret.¹⁵⁹

I det samme år blev rigsråderne Christoffer Valkendorf, Breide Rantzau og Arild Huitfeldt sendt til Maribo for at foretage en ny inspektion af klostret. Resultatet af deres besøg blev en ny fundats, som fik kongens besegling den 7. juni 1596.¹⁶⁰ Denne fundats, som i grove træk var identisk med den tidligere af 1572, forsøgte at bringe balance i klostrets økonomi ved at pointere, at antallet af nonner skulle bestemmes af klostrets indtægter,¹⁶¹ og at abbedissen ikke måtte have flere end seks piger. Desuden fastsatte den lønnen til de lidt over 27 tjenere og arbejdsfolk, klostret havde ansat,¹⁶² og gentog tidligere bestemmelser om, at abbedissen skulle føre troværdige og korrekte regnskaber, som årligt skulle kontrol-

157. KBB 1584-1588, s. 736-737, Kall Rasmussen 1886, s. 190-191. – I brevet hedder det, at hun ikke kun havde vist sig meget ubeskeden og ulydig og nægtet at rette sig efter klostrets statutter og deltage i konventmøder, men også opægget andre til det samme. Det skyldtes, at kongen havde tilladt hende undertiden at forlade klostret for at besøge slægt og venner, hvorved hun ikke havde ment sig nogen regel, orden eller øvrighed at være undergiven.

158. KBB 1584-1588, s. 848, Kall Rasmussen 1886, s. 191.

159. KBB 1593-1596, s. 510, 541, 561, 657, Kall Rasmussen 1886, s. 195-196. Lene Gøye var desuden søster til Anne Gøye, som abbedissen synes at have haft et anstrengt forhold til, og Margrethe Huitfeldt faster til kansleren Arild Huitfeldt, som abbedissen havde ligget i jordstrid med i 1591, DAA 1896, s. 149-150; 1887, s. 219; KBB 1588-1592, s. 685, Kall Rasmussen 1886, s. 193-194.

160. KBB 1593-1596, s. 484, 656, 674, Kall Rasmussen 1886, s. 196-200.

161. Samme beslutning traf biskop Schachs visitatorer i Altomünster 1512, for de konstaterede, at der var for mange nonner i klostret i forhold til dets indtægter, hvorfor ingen i fremtiden måtte optages uden biskoppens godkendelse, Liebhart 1987, s. 14.

162. *Fundats 1596*, 17, § 23; Kall Rasmussen 1886, s. 198-199. Antallet af tjenestefolk var i virkeligheden højere, fordi nonnerne havde deres egne piger og kokke. I Vadstena var omkring 80 mænd og kvinder ansat i 1443. Dette tal inkluderer imidlertid fogeder og andre, som ikke arbejdede i eller omkring selve klostret, så tallene er ikke helt sammenlignelige, cf. Silfverstolpe 1895-1898, s. 191-193.

leres af to adelsmænd.¹⁶³ Derudover fik nonnerne som noget nyt tilladelse til for egen regning at have småpiger boede som logerende for at lære dem gode manerer samt at sy, væve og læse.¹⁶⁴

Sophie Gyldenstiernes afsættelse som abbedisse

De tre rigsrådets visitation må have overbevist kongen om, at Sophie Gyldenstjerne var uegnet til at styre klostret, for allerede to måneder efter fundatsens offentliggørelse blev hun afsat. Det skyldtes, hedder det, at hun ved at optage lån havde bragt klostret i gæld, at hun havde forsømt at reparere bygningerne, at hun ikke havde holdt klostret lukket om natten, og at hun generelt havde nægtet at overholde de fundatser for klostret, kongen og hans far havde givet.¹⁶⁵ Ved en særlig gunstbevilling fik hun tilladelse til at beholde den dobbelte genant, hun havde haft som abbedisse, men da hun stadig lod sine tjenere ligge inden for klostrets porte om natten og stadig optrådte usømmeligt med sine hunde i kirken, fik den nye abbedisse Margrethe Norby 28. april 1597 besked på at skære i hendes underhold.¹⁶⁶ Denne beslutning synes dog ikke at have gjort indtryk på den tidligere abbedisse, for 28. januar det følgende år blev hun bortvist fra klostret.¹⁶⁷ Efter 32 år i Maribo flyttede Sophie Gyldenstjerne til Horsens i Jylland. Her fik hun ophold for resten af sit liv på Stjernalholm hovedgård, ejet af hendes kusine Karen Gyldenstjerne, der var enke efter Holger Rosenkrantz til Boller. Hvornår hun døde, er ukendt.¹⁶⁸

Under de følgende abbedisser, Margrethe Norby, Else Huitfeldt og Margrethe Hardenberg, er der kun få klager over uenighed blandt nonnerne, så måske har bortvisningen af Sophie Gyldenstjerne fået gemytterne bragt nogenlunde i ro. Hendes generation af nonner var vel også ved at dø ud. Ermegaard Gyldenstjerne døde i 1590, Margrethe Rønnow i 1591 og Margrethe Huitfeldt i 1600.¹⁶⁹ I 1601-1602 bortrev pesten endvidere abbedisserne Margrethe Norby og Else Huitfeldt og seks andre nonner.¹⁷⁰ De kvinder, der trådte ind i klostret herefter, må alle være fød-

163. *Fundats 1596*, 18-19, § 28, cf. *Fundats 1572*, 508, § 9.

164. *Fundats 1596*, 15, § 11; Kall Rasmussen 1886, s. 198.

165. KBB 1593-1596, s. 720-721, Kall Rasmussen 1886, s. 200.

166. KBB 1596-1602, s. 15, 149, Kall Rasmussen 1886, s. 201.

167. KBB 1596-1602, s. 222, 238, Kall Rasmussen 1886, s. 201. Officielt fik hun bevilget tilladelse til at forlade klostret med sin dobbelte *genant* og tage ophold, hvor hun ville.

168. Cf. DAA 1926, s. 24. – Resen, 1987, 80, oplyser, at hun blev begravet i Maribo, men har ikke lagt mærke til, at hendes dødsår ikke er udfyldt på hendes og søsteren Ermegaards fælles sten i kirken. På denne omtaler hun sig selv som havende været abbedisse ”med al ros”, men det skal naturligvis som alle den slags gravskrifter tages med forbehold.

169. DAA 1926, s. 24, 1913, s. 48, 1949, s. 56.

170. Resen, 1987, s. 83-84.

te efter 1580, så de kunne næppe have haft nogen større viden om hverken katolsk klosterliv eller Birgitta.¹⁷¹ Men at også de kunne have svært ved at indordne sig under forholdene i Maribo, fremgår af, at nonnen Anne Kaas efter kun halvandet år i klostret blev bortvist i 1618. Årsagen hertil var, at hun skabte splid blandt nonnerne og ikke var kommet rettidigt tilbage efter besøg hos sin familie.¹⁷²

Afslutning: klosterlivets ophør

Takket være de mange breve fra det kongelige kancelli til abbedisserne i Maribo er vi i stand til at få et indblik i livet bag klostermurene, som normalt er skjult for historikerens øjne. På basis heraf kan man slutte, at det birgittinske klosterliv og de birgittinske traditioner fortsatte med at eksistere i Maribo længe efter reformationen i 1536. Hvor længe er afhængig af, hvilke traditioner vi fokuserer på. Indtil 1551, da klostrets *confessor* blev fjernet, synes der ikke at være sket nævneværdige ændringer i nonnernes liv og dagligdag. Men fra det tidspunkt blev den birgittinske vin gradvist erstattet af flasker med lutherske etiketter. Af superintendentens klage 1563 fremgår det imidlertid, at nonnerne stadig foretrak den gamle vin og kun modvilligt drak af de nye flasker. De skriftede og gik til alters, som Birgitta havde bestemt, og læste stadig i deres gamle bøger. Så sent som i 1572 tales der om ”uskikkelighed” i klostret og på trods af en direkte ordre om ændringer blev den latinske sang ikke opgivet før i 1583 – 47 år efter reformationen. Fra da af synes al vinen at have

171. Isoleret fra det katolske Europa som nonnerne var, havde de næppe nogen viden om de klosterreformer, der blev vedtaget på Tridentinerkonciliet 1563. Det samme var tilfældet i Vadstena. Da den italienske jesuit Antonio Possevino besøgte Vadstena i 1580, gennemførte han derfor *una mutazione della religione*, som bestod af *exercitia spiritualia* (åndelige øvelser) efter jesuitisk model og indførte den nye italienske andagt *Quarant'ore* (40 timers uafbrudt andagt foran det udstillede, konsekrerede alterbrød). Skønt Possevino fik abbedissen Karin Bengtsdotter Gylta til at skrive opmuntrende breve til andre birgittinske klostre i det håb, at de kunne blive reformeret på samme måde, synes hun og nonnerne at være vendt tilbage til det senmiddelalderlige fromhedsliv, så snart han havde forladt Vadstena og Sverige. For i 1587 måtte en anden jesuit under et besøg i klostret kæmpe hårdt for at få genindført de ændringer, Possevino havde foretaget. Og da Karin Olufsdatter blev ny abbedisse i 1593, svor nonnerne på reglen, at de ville vise hende lydighed, og ikke, som Possevino havde foreskrevet, på den tridentinske trosbekendelse. De danske kongers bestræbelser på at få ændret livet i Maribo Kloster adskilte sig altså ikke principielt fra jesuitternes forsøg på at få reformeret klosterlivet i Vadstena. Begge steder var det et opgør med traditionelle, middelalderlige vaner for at skabe, hvad der opfattedes som et moderne henholdsvis luthersk og katolsk fromhedsliv. Om reformen i Vadstena, se Cnattingius 1969, s. 48-70, 88, Härdelin 1998, 53-55.

172. KBB 1616-1620, s. 429-430, Kall Rasmussen 1886, s. 206.

fået en luthersk bouquet og smag. Men det løste ikke problemerne i klostret, for de synes mere at være forårsaget af nonnernes slægtsstolthed og gensidige modvilje end ønsket om at opretholde en forladt religion.

I december 1620 gjorde Christian IV en ende på alt dette. Om han ihukom Jesu ord om, at man ikke skulle hælde ny vin på gamle sække (Mat. 9.17), er et spørgsmål, men det var vel egentlig det, kongen, hans far og farfar havde gjort for at få et oprindeligt katolsk klosterliv reformeret, så det kunne trives på luthersk grund.¹⁷³ Den 30. december fik lensmanden på Ålholm Palle Rosenkrantz besked på at indsende en fortegnelse over, hvor mange nonner, der var i klostret, med angivelse af deres alder og af hvor længe de havde været i klostret. Samtidig skulle han orientere abbedissen om, at kongen med rigsrådets samtykke på grund af de misbrug, der fandtes i klostret, havde bestemt, at det skulle nedlægges, hvorfor nonnerne måtte begive sig bort.¹⁷⁴

Da Rosenkrantz's indsendte fortegnelse ikke er bevaret, er nonnernes antal ved årsskiftet 1620/1621 ukendt. Men mange har de ikke været. Af senere breve fremgår, at abbedissen Margrethe Hardenberg, hendes søster Regitze og en tredje nonne Ingeborg Lange med kongeligt underhold tog ophold i Maribo.¹⁷⁵ Desuden var der nonnen Ingeborg Norby, som "paa Grund af sin store Alder maa ligge helt til Sengs og hverken skal have Vid eller Forstand." Hende skulle lensmanden skaffe et værelse hos "en god, ærlig og fin Borger i Maribo" og slutte kontrakt med ham om, at han skulle skaffe hende og den pige, der passede hende, hvad de behøvede.¹⁷⁶ Endelig flyttede nonnerne Lisbeth og Berte Skinkel, Sophie Lindenow, Anne Basse, Sara Heidenstrup og Margrethe Brand fra Maribo og fik forlener

173. Det var imidlertid ikke kun i Danmark, men overalt i Europa, at der hørtes beklagelser over nonners livsførelse. Tridentinerkoncilet besluttede derfor i 1563, at alle nonneklostre skulle holdes lukket og afsondret fra omverden. Denne bestemmelse, bekræftet af Pius V i bullen *Circa pastoralis*, 1566, stødte på heftig modstand til langt ind i det følgende århundrede og havde kun begrænset effekt, R. P.-C. Hsia 1998, s. 33-41. At både paven i Rom og kongen i København havde identiske problemer med fænomenet nonnekloster, bør ikke undre, for der lå det samme negative og undertrykkende kvindesyn bag: at kvinder skulle være kyske, tavse og lydige, hvorfor historien om nonneklostre i vid udstrækning også er historien om mænds ønske om at kontrollere kvinder ved at holde dem indespærret, M.E. Wiesner: "Nuns, Wives, and Mothers: Women and the Reformation in Germany", *Women in Reformation and Counter-Reformation Europe*, udg. Sherrin Marshall, Bloomington & Indianapolis, 1989, s. 11-14 og King 1991, s. 86.

174. KBB 1616-1620, s. 954.

175. KBB 1621-1623, s. 431.

176. KBB 1651-1623, s. 46.

af kongen som erstatning for deres tidligere *genant*.¹⁷⁷ Nok måtte de gå fra hus og hjem, men der blev dog sørget for, at de fortsat kunne leve et liv, passende sig for en ugift kvinde af adelig stand.¹⁷⁸

Klostret selv med dets mange fæstegårde blev herefter overdraget det nylig oprettede adelige akademi i Sorø Kloster.¹⁷⁹ Overskuddet fra klostrets jordtilliggende skulle altså fortsat bruges til gavn for aristokratiet. Nu bare ikke for at underholde dets overflødige døtre, men for at ”op-tugte og lære” dets stræbsomme sønner ”Gudsfrygt, gode Sæder og adelige Exercitia”, sønner som riget senere kunne og skulle få gavn af.¹⁸⁰

New Wine into Old Bottles: Maribo Abbey after the Reformation

At the Reformation in 1536 all friaries in Denmark were closed. The monasteries, however, were allowed to exist, now as royal possession. As new intake of monks and nuns were not allowed, their days were of course numbered. An exception from this general rule was the two Birgittine monasteries at Maribo and Mariager, since they continued with royal ap-proval to receive noble women as nuns. Mariager was first closed in 1588, Maribo in 1620-52 and 84 years after the Reformation.

In an attempt to answer the question about continuity and discontinuity in the life of the nuns at Maribo the present article analyzes the many

177. KBB 1621-1623, s. 47. Da Margrethe Brand senere giftede sig, overførtes 17. september 1621 hendes forlening i Riberhus Len til den tidligere abbedisse, KBB 1621-1623, s. 170.

178. Nonnerne Mette Lykke, Anne Rosenkrantz og Anne Parsberg fik dog ingen forleninger, for de to førstes vedkommende velsagtens fordi de kun havde været nonner i ti måneder, se note 7 ovenfor.

179. KBB 1616-1620, s. 954, 1621-1623, s. 46, 47, 170, 431. Ved samme lejlighed blev klostret store samling af manuskripter, bøger og papirer flyttet til Sorø, hvor de sammen med resterne af dette klostres bibliotek og arkiv gik tabt ved branden i 1813. Klosterbygningerne i Maribo blev nedrevet efter en kongelig ordre af 26. september 1622, KBB 1661-1623, s. 436.

180. Nedlæggelsen af klostret rejser flere spørgsmål. For det første kan man spørge, hvad kongen mente med misbrug i sin argumentation. Var der tale om at nonnerne ikke levede op til de religiøse og etiske krav, der måtte kunne stilles til dem og derved misbrugte kongens tillid, eller at klostrets indtægter blev brugt forkert, underforstået kunne bruges mere hensigtsmæssigt på anden vis? For det andet kan man spørge, hvad adelen herefter gjorde med dens ugifte døtre. Har der i begyndelsen af 1600-tallet været tale om en nedgang i deres antal, har den kun været kortvarig, for i 1699 oprettedes Roskilde adelige Jomfrukloster, der efterfulgtes af flere klosterstiftelser i det følgende århundrede: Odense adelige Jomfrukloster 1717, Vemmetofte 1735 og Vallø 1737, *Den Store Danske Encyklopædi* X, København 1998, s. 618.

letters, sent by the royal chancellery to the abbesses in the period 1536-1620. The changes in the nuns' religious and social life, ordered in these letters, are evaluated on the background of the *Regula Salvatoris* by St Bir-gitta. We can thus see that the nuns continued to live their traditional monastic life and only slowly and reluctantly accepted the religious customs of Lutheranism.